

ORTODOKS MARXİZMİ BAĞLAMINDA AVRUPA SOLU

European Left within the Context of Orthodox Marxism

Öğr. Gör. Uğur EYİDİKER 

Kırklareli Üniversitesi, Babaeski Meslek Yüksekokulu,
ugur.eyidiker@klu.edu.tr Kırklareli/Türkiye

ÖZ

Anahtar Kelimeler

Avrupa, Marxizm, Sol, Devrim, Sosyal.

Keywords

Europe, Marxism, Left, Revolution, Social.

Batı birçok ideolojinin bu uygarlıkta çıkmasına zemin hazırlayan, toplumsal, iktisadi, siyasi ve kültürel değişkenlerle, birbirine koşut bir şekilde sürekli devinim ve değişim halindedir. Yaşanan değişim ve etkileşimle birlikte oluşan çelişkiler farklı olgularla ortaya çıkmaktadır. Nitekim temelinde mülkiyet ortaklığı ve emek sorunu yatan sosyalizm de ortaya çıktığı ilk halindeki gibi kalmamıştır. Kısaca sol olarak anılan bu ideoloji ilk olarak Fransa’da bir kimlik kazanmıştır. Daha sonra Karl Marx ve Friedrich Engels’in katkıları ile sosyalizm temelden değişerek kendinden önceki ütopyik sosyalistlerden ayrı bir yola girmiştir. Bu yolda işçi sınıfının devrimci yönü ön plana çıkarılarak kapitalizmin ancak şiddet içeren devrim sonucu ortadan kaldırılacağı Marxçı bir anlayış gelişmiştir. Fakat Avrupa’da Sovyet deneyiminde uygulanan şiddetli bir devrimin olamayacağı anlaşılmış ve Marxizm’den bir sapma oluşmuştur. Sovyetlerin uyguladığı politikalar, Batı’da sosyal demokrasi ve parlamentarizmin etkisi ile şiddet yerine sandıktan çıkan devrimin benimsenmesine yol açmıştır. Günümüzde partiler bu temel kopuşa paralel olarak kendilerini konumlandırarak Avrupa solunda yer almaktadırlar. Bu çalışma ile Avrupa solunun ideolojik alt yapısını ortaya koyabilmek ve bu bağlamda Ortodoks Marxizm’den ayrılan temel yönlerini belirlemek amaçlanmıştır.

ABSTRACT

The West happens to be in a constant state of motion and change which works in tandem with the societal, economic, political and cultural factors laying the groundwork for the emergence of a number of ideologies in Western civilization. Contradictions which come into play in conjunction with the experience of change and interaction show up along with different phenomena. As a matter of fact, socialism which was essentially predicated on collective ownership and labor issues did not also remain the same in its original form. This ideology which was briefly called as the leftism was first identified in France. Afterwards, socialism changed fundamentally along with contributions made by Karl Marx and Friedrich Engels, and entered into a path different from the one taken by its predecessors who were utopist socialists. In this way, by highlighting the revolutionary aspect of labor class, a Marxist understanding which argued that capitalism could be eliminated only through a violent revolution developed. However, it was deduced that a violent revolution as the one experienced in the case of the Soviets would not take place in Europe, and hence a deviation from Marxism occurred. As well as the effect of social democracy and parliamentarism in the West, policies implemented by the Soviets induced the adoption of the revolution attached to the ballot box rather than the violence. Today, in parallel to this basic deviation, political parties position themselves in the European left.

This study intended to put forward the ideological basis of Europe’s leftism, and, in this respect, aimed to identify its basic aspects distinguishing it from Orthodox Marxism.

1. GİRİŞ

Burjuva devriminin 18. yüzyılda tamamlanması beraberinde yeni hareketleri ortaya çıkararak farklı devrim olasılıklarını arttırmıştır. 19. yüzyılın ortalarından itibaren Marxist ideoloji Bilimsel Sosyalizm ile ortaya çıkan işçi sınıfının devrimci isteklerinin yazılı bir sözcüsü olmuştur. Böylece Marxist temelli komünist ve sosyal demokrat gruplar, partiler ve sendikalar Batı'da hem sosyalist mücadelenin öncüsü oldular hem de demokrasinin Avrupa'da yerleşmesini sağladılar. Klasik Marxist çizgideki komünist ve işçi partileri sosyalizmin Avrupa'da oluşabilmesi için çeşitli mücadeleler verdiler. Fakat Klasik Marxist görüşlerle bu amaca ulaşamayınca yapılan mücadele ile Avrupa'da sosyal demokrasinin ve parlamentarizmin gelişmesi sağlanmıştır.

1940'lı yıllardan itibaren ortak bir düşman olan faşizme karşı sosyalist bir mücadele, sosyalizmin farklı şekilde gelişmesinin temel nedenlerinden biri oldu. II. Dünya Savaşı sonrası birlik ruhu ile hareket edilerek yeni bir savaş olasılığını ortadan kaldırmak ve refah düzeyini yükseltmek istenilmesi sonucunda Avrupa Solunda şiddetli bir devrimle sosyalizmin gelemeyeceği anlaşılmıştır. Bunun için daha fazla demokrasi talebi, sendikalar faaliyetlerle ve işçi konseyleri gibi oluşumlarla işçinin ideolojik düzeyini yükseltilmiştir. Sandıktan çıkan devrim ve yeni demokratik seçimler yoluyla siyasal iktidarın ele geçirilmesi fikri benimsenmeye başlamıştır.

Avrupa'da iyice uysallaşan işçi sınıfları için devrim umutları iyice sönerken, Marxizm'in yeni yorumları kültürel, cinsiyet, çevre çalışmaları ile ön plana çıkmıştır. Bu çalışmalar 68 Kuşağı ile beraber yeni hareketlerin toplumun en geri kalmış, sistem dışına itilmiş ve kapitalizmin üretim çarkına henüz dahil olmamış gruplar tarafından meydana getirileceği düşünülmüştür. Nitekim bu dönem öğrenci radikalizmi Avrupa'ya yeni ufuklar açmıştır. Bununla birlikte feminist, çevreci, eşcinsel ve barış hareketleri de yükselişe geçmiştir. Devam eden süreçte güçlü bir şekilde gelişen sosyal demokrasinin ve refah devleti anlayışının sekteye uğraması sol ve sağın ortasından geçen üçüncü bir yolun oluşturulmasına zemin hazırlamıştır.

Bu çalışmanın birinci bölümünde Ortodoks Marxizm'in kavramsal altyapısını oluşturan temel kuramların incelemesi yapılmıştır. İkinci bölümde ise Avrupa solunun tarihsel olarak değişen durumu irdelenmiştir.

2. ORTODOKS MARXİZMİNİN KURAMSAL ÇERÇEVESİ

Ortodoks Marxizm'in kuramsal çerçevesinin oluşturulabilmesi için Rousseau (1712-1778), Karl Marx (1818-1883) ve Marx'ın teorilerini takip edenler ile eleştirenlerin görüşlerinin belirtilmesi önemlidir. Bu kapsamda birinci bölüm bu teorik altyapıyı belirlemek üzere hazırlanmıştır.

2. 1. J. J. Rousseau'nun Özel Mülkiyet ve Modernizm Eleştirisi

Rousseau'nun ekonomik ve toplumsal görüşleri tabanını 19. yüzyılda bulacak bir ideolojiyi yansıtmıştır. Alt sınıfları kollayan düşünceleri işçi sınıfı ideolojisine ve önderlerine hizmet etmiştir. Fakat bu görüşler oluşturulurken Rousseau'nun görüşlerinin temelinde ilkel yaşama olan istenç vardır. Ona göre ilkel toplum insanın insanı sömürmediği, lüksün ve eşitsizliğin insanın ahlakını bozmadığı bir özgürlük ve eşitlik toplumdur (Şenel, 1996: 358). Rousseau'ya göre avcı ve toplayıcılar çiftçiliğe yöneldiğinde özel mülkiyet ortaya çıkmıştır. Büyük bir devrim olan bu durum ilk defa tam anlamıyla zengin ile yoksul ayrımının oluşmasına neden olmuştur (Arnhart, 2013: 230). Bu nedenle toplumda farklılık yaratan özel mülkiyetin çiftçilikle başlayan işbölümü sonucu meydana gelmesi, eskiden tamamen özgür olan kişilerin işbölümü ile çalışmak zorunda kalmasını ortaya çıkarmıştır (Rousseau, 1988: 40). Karl Marx da çalışmalarının ilk yıllarında işbölümü ve özel mülkiyeti aynı anlamda kullanıp, işbölümü sonucu kişinin yabancılaştığını ortaya koymuştur.

Bilim ve felsefe Rousseau'ya göre lükse, avareliğe göz yuman müreffeh toplumlarda hayat bulur. Bu ilerleme rekabet ve eşitsizliği besler. Nihayetinde kendi kendini yönetenlerden oluşmuş bir yurttaşlar topluluğunda saygı ve eşitlik birilerinin lehine birilerinin aleyhine ortadan kaldırılacaktır (Arnhart, 2013: 223). Bu bağlamda uygar toplum, insanın doğasının bozulup, erdemini olmadığı, bazıları için özgürlüğün yerini tutsaklığın aldığı bir toplumdur. Oluşan bu yeni toplumda özel mülkiyet eşitsizliği yaratmaktadır. Rousseau'ya göre gelişen uygar toplumda maden işçiliği silahlanmaya, tarım ise topraklar üzerinde tekelleşme yaratarak özel mülkiyete geçişi sağlamaktadır. Özel mülkiyet toplumdaki barışı yok ederek savaş durumu yaratır. Zenginler bazı yoksulları, mülkiyetinin

koruyucusu yaparak bu savaşı durdurmanın ve mülkiyetini korumanın bir çaresi olarak görmüşlerdir (Şenel, 1996: 360-361). Müteakip medeniyet ilerlemesi, aslında toplumsal bir düşüştür. İnsanlar sadece özel mülkiyetine ve başkalarının kendileri hakkında ne düşündüklerini önemser konuma gelmiştir (Arnhart, 2013: 228).

Marx ve Rousseau arasındaki ilk benzerlik ise mülkiyet eleştirisinden yola çıkarak liberalizmin temelindeki özgürlük kavramı yerine eşitlikçi bir özgürlük anlayışını ortaya koymalarıdır (Silier, 2011: 139). Özel mülkiyetin olduğu toplumlarda birileri efendilik vasfı kazanırken birileri köle olmaya zorlanır. Kendi sözleriyle: " Kölelik koşullarında doğan insan, köle olarak doğmuştur; bu yadsınamaz. Köleler zincirler altında, zincirden kurtulma istekleri dahil, her şeylerini kaybederler; Odysseus'un yoldaşları, hayvanca yaşamlarını nasıl seviyorsalar, köleliklerini de öylece severler. Bu nedenle doğuştan köle varsa, nedeni doğaya uymayan kölelerin bulunmasıdır. Kölelerin ataları zorla köleleştirildi, köleliklerine duydukları bağlılığın nedeni ise korkaklıkları oldu" (Rousseau, 2015: 9-10). Rousseau'nun özel mülkiyet anlayışının çıkışıyla başladığı uyumsuz durumu, Marx özel mülkiyet ile üretim araçları üzerindeki özel mülkiyeti ayırarak giderir. Çünkü sömürü ve eşitsizlik tüm sınıflı toplumlarda ortaya çıkarken yabancılaşmış emek, meta üretimi, artık değer kapitalizmle birlikte ortaya çıkmıştır (Silier, 2011: 146). Marxist düşünce için bu konuda tahakküm altında bulunan işçi sınıfının, köle olmak istemeyen ve bu yüzden gücü elinde bulunduran burjuva sınıfı tarafından köleleştirildiği söylenebilir. İşçi sınıfının doğuştan ekonomik yapı içinde kendini bulması onun zincirlerinden kurtulmasını engellemektedir. Bu yüzden önce işçi sınıfının bulunduğu sınıfa olan bağlılığı ve bu bağlılığa neden olan etmenlerin ortan kaldırılması gerekir.

Kuvvetli olanın diğerleri üzerinde hakimiyetini kurarak, diğerlerini üzerindeki yaptırım gücünü Rousseau şöyle açıklar: "En kuvvetli olan, kuvvetini hak ve itaati vazife şekline dönüştüremezse asla hükmeden olarak kalabilecek kadar kuvvetli olamaz. Kuvvetlinin hakkı, işte buradan kaynaklanır. Kuvvete boyun eğmek iradi bir davranış değil, zaruri bir davranıştır; ya da çok ihtiyatkarca bir davranıştır" (Rousseau, 2016: 33). Dolayısıyla liberal toplumlarda özel mülkiyet sonucu kuvveti ele geçiren kişi durumun bu şekilde devam etmesini ister. Bu durum herkesin özgür olduğu bir toplumda eşitlik terazisinin bir kefesinin mülkiyeti olanın tarafına doğru eğilmesine neden olur. Rousseau ve Marx liberal sivil özgürlükler ile sosyalist eşitlikçi düzenin birleşiminden yola çıkıp, ikisinin birleşimi sosyal demokrasi anlayışı ile özgürlüğün ve eşitliğin aynı anda herkes için var olabileceğini belirtirler (Della Volpe, 1991: 9).

Rousseau'da ayrıca genel irade kavramı çok önemlidir. Bireysel iradelerin tek genel irade etrafında birleştirdikten sonra bu iradenin oluşturduğu yasalara itaat edilerek, siyasal otorite ile kişisel özgürlüklerin birleştirildiği bir alan yaratılabilir. Çünkü herkes başkalarının koyduğu kurallara göre değil, toplumsal çıkarı yansıtan hukuk üstünlüğüne boyun eğer (Arnhart, 2013: 230). Dolayısıyla genel iradenin gözetmesi gereken toplumsal çıkarlardır. Toplumsal oy çokluğuyla ortaya çıkan veya çoğunluğun isteği değildir. Bazen tek bir kişinin veya grubun yaptıkları toplumsal çıkara uygunsu genel iradeyi yansıtır. Dolayısıyla bazı kötü yönetimler devrimle yıkılıp halkın çıkarını gözetmen yöneticiler gelebilir. Lenin (1870-1924) ve komünist parti bu düşüncelerden etkilenmişlerdir (Şenel, 1996: 362-365). Özel mülkiyet konusunda birileri topraklarını çitlerle çevirirken, birileri işte bu ortaya çıkan genel yarar için yapıldığı konusunda kandırılmıştır. Dolayısıyla Rousseau'da sorun toplum ve birey arasındadır. Marx'ta sorun birey ile toplum arasında değil ezen ile ezilenler arasındadır. Birey ile toplum arasındaki çelişki evrensel olmayıp kapitalizmin yabancılaşmış toplumsal ilişkilerin ürünüdür (Silier, 2011: 140-141). Lenin kapitalizmin herkesi temsil eden iradeden saparak belli bir sınıfın çıkarlarına hizmet ettiğini düşünmüştür. Dolayısıyla toplum tamamının iyiliği gönüllü olarak sağlanamıyorsa devrim yönetim zafiyeti bulunan ve meşruluğu tartışılan egemenlik karşısında kaçınılmaz hale gelebilir.

Rousseau toplumda gönüllü işbirliğine yanaşmak istemeyenleri zorla toplumun genel iradesi için özgür kılmaya çalışmaktadır. Rousseau'nun bu totaliter anlayışı bireysel istek ve arzularının, toplumsal çıkar bahanesi ile zorla ortadan kaldırılmasına yol açabilir. Bu noktada genel iradenin uzlaştırıcısı ve yaratıcısı yani toplumu bir araya getiren yasa koyucuların yerini Marxizm'de devrim anlayışı alır. Zorla genel iradeye uydurulan halkın kendi kendine devrim yapacağı umudu veya devrimci bir öndere bağlılık isteği ön plana çıkar (Arnhart, 2013: 232). Karl Marx Rousseau'nun bu zorlayıcı tavrına karşılık genel iradeye gerek kalmadan halkın bilinçlenip toplumun alttan üste doğru özgürleşebileceğini savunmuştur (Silier, 2011: 144). Rousseau için bu özgürleşme toplum içinde başka

insanların haklarını ve özgürlüklerini satın alacak kadar zenginler ile kendi haklarını ve özgürlüklerini satmak zorunda kalacak kadar yoksulları bulundurmamak, üretim araçlarının özel mülkiyetine son vererek toplumsal mülkiyetin sağlanması açısından, Marx'ın savunduğu işçilerin sınıf ideallerine yaklaşmıştır (Aksoy, 1994: 48).

2. 2. Sosyalizm

Sosyalizm farklı ve ideolojik olarak atfedilen birçok kavrama sahip olduğu için çeşitli anlamlara gelebilmektedir. Kısaca sosyalizm temel anlamı, devletin planlama yoluyla ya da doğrudan ve çoğu yasal olarak kendi üretim araçlarını yöneterek kontrol ettiği politik ve ekonomik bir sistemdir. Bu nedenle ister endüstriyel ister tarımsal bir üretim olsun, önemli olan toplum tarafından ihtiyaç duyulanın üretilmesidir. Aynı zamanda sosyalizmin tüm versiyonları yoksulluk ve yoksulluğun herhangi bir yardıma gerek kalmadan eşitlikçi bir toplum oluşturmayı amaç edinir. Genellikle kapitalizme karşı bir tepki olarak geliştiği kabul edilebilir (Robertson, 1986: 303).

Kelime anlamı olarak birleşmek ya da paylaşmak anlamına gelen sosyalist terimi Latince 'sociare' kelimesinden türetilmiştir. İlk olarak 1827'de Britanya'da Co-operative Magazine'in bir sayısında kullanılmıştır. 1830'lu yılların başlarına kadar Fransa'da Saint-Simon (1760-1825) ve Britanya'da Robert Owen'ın (1771-1858) takipçileri inançlarına sosyalizm olarak göndermelerde bulunmuşlardır. Bu balamda sosyalizm ve liberalizmin ortak kökeni aydınlanma dönemidir. Teoride sebep ve süreç olarak ortak bir düşünceyi paylaşmalarına rağmen sosyalizm liberal toplumun bir eleştirisi olarak ortaya çıkmış ve endüstrileşmiş kapitalizme karşı alternatif sunma teşebbüsü olarak tanımlanmıştır (Heywood, 2007: 131). Tüm insanların hak ve özgürlükleri amaç edinerek, herkesin aynı olanaklara sahip olduğu bir toplum düzeni kurmak sosyalist düşünürlerin temel gayesi olmuştur. Ortaya çıkan sorunları emek, sosyal adalet, ortak mülkiyet, sömürü, adil bölüşüm kavramları çerçevesinde dile getiren düşünürler, liberalizmin birey ve özgürlük ilkeleri yerine toplum ve eşitlik ilkeleri ile sosyalizmi oluşturmuşlardır (Çetin, 2011: 100).

Günümüzde Sosyalizmin temelleri ekonominin ne kadar kontrol edildiğine ve eşitliğin ne kadar gerektiği ile arzu edildiğine göre şekillenmektedir. Örneğin sağ- sol yelpazesi içinde İngiliz İşçi Partisi'nin merkez sol veya sosyalist olduğu, Batı Avrupa'nın komünist partilerinin merkez sola daha uzak olduğu ve sosyalist olduğu söylenebilir. Farklılaşmayı yaratan unsur adil ve eşit bir toplum için ekonomiye daha fazla devlet müdahalesinin sahip basit teorik olmayan bir talebin aksine, temel olarak Marxist bir ekonomik determinist görüşün ne ölçüde alındığı olacaktır. Bu balamda Avrupa'da en eski sosyalist partilerden olan Alman Sosyalist Partisi (SPD) sola doğru olan gelişimini 1950'lerin sonlarında resmen Marksizm'den vazgeçerek ilan etmiştir. Daha az sosyalist bir yapı ile reformist bir parti haline gelen SPD 1969 büyük koalisyonunda CSU (Hristiyan Sosyal Birliği)- CDU (Hristiyan Demokrat Birliği) ile birlikte yer almışlardır (Robertson, 1986: 304). Genel olarak bakıldığında Avrupa Marksizm'in ait olduğu ideolojik yapı Avrupa Solu olduğu görülmektedir. Avrupa Solu çıkış noktası olan Klasik Marksizm'den gittikçe kopmuştur. Bu kopuş ise revizyonistlerin, reformistlerin ve post Marxistler'in ortaya çıkmasına neden olmuştur (Sav, 2001).

Liberalizmin tarihsel ve felsefi temellerinden anlaşılacağı üzere ekonomik ve siyasal gelişmeler Avrupa'da burjuva devrimine yol açmıştır. Burjuva sınıfının devrimi feodal düzeni yıkıp kapitalist düzeni oluşturmuştur. Fransız İhtilali ve Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi de bu devrimin yerleşmesine neden olmuştur. Avrupa Burjuvazisi için ticaret zenginliği, zenginlik özgürlüğü, özgürlük serbest ticareti ve ticaret tekrar devletin gücünü sağlamış, burjuva devrimi beraberinde yeni çatışmaların oluşmasına zemin hazırlamıştır. Burjuva devrimi sonucu oluşan sentez bir teze dönüşmüş ve kendi anti tezine yol açan işçi sınıfı büyümüştür (Çetin, 2011: 99). İşte bu yeni sınıf emeği ile geçinen proletarya sınıfıdır. Burjuva sınıfının, aristokrat sınıfı karşısında bilinçlenerek ayaklanmasına benzer şekilde işçi sınıfı da burjuva sınıfının kendilerini nasıl sömürdüğünü anlayarak, bu sınıftan bazı ekonomik, siyasal haklar elde etmek için mücadeleye girmiştir (Öztekin, 2014: 292).

Sanayi devrimi ile ticaret burjuvası güçlenerek sanayi burjuvasına dönüşmüştür. Zaman ve mekan anlayışında devrim, doğaya ve insana hakim olma fikrindeki değişimler, maddecilik ve paraya yöneliş, rasyonalizm, bireycilik sanayi devrimi ile pratik kazanmıştır. Özellikle işçi sınıfının yükselişi ile burjuvazinin siyasal ve ekonomik gücünün sınırlanması, işçilerin ihtiyaçlarının karşılanması, daha adil bir ekonomik düzen ve zenginliklerin dağılımı, sosyal ve ekonomik baskıdan kurtulmak, birey özgürlükleri, kadın-erkek eşitliği, yönetici sınıfın yönetimden uzaklaştırılması ve alternatif yönetici

kadroların oluşturulması dönemin sorunları olmuştur (Çetin, 2011: 99-100). Bu sorunlar endüstrileşmeye bir tepki olarak 18. Yüzyılın sonundan itibaren Avrupa'da gelişmeye başlamıştır. 20. Yüzyıl itibariyle sosyalizmin unsurlarının konuşulmadığı yer kalmamıştır. Fakat yine de İngiltere, Fransa ve Almanya'da Avrupa'nın üç sanayi toplumunda ifade edilmiş ve tasarlanmıştır (Miller ve diğerleri, 1995: 325).

Emek gücünün temsil eden hareketlerin 1860'lardan sonra müjdecileri ütöpik sosyalistler olmuştur. Ütopacıların küçük ölçekli deneysel komünleri, Fourier'in (1772-1837) falanj sistemi ve Owen'in kooperatif köylerinin emek hareketleriyle hiçbir bağlantısı yoktu. Çünkü bu düşünceler işçi sınıfının politik faaliyetlerine başlamasından ve sosyalist terimin 1830'lu yılların başında kullanmasından çok önceki döneme aittir (Eley, 2008: 72-73). Ütopacı sosyalizm daha çok felsefi, dini ve toplumsal konular üzerinde durmuştur. Hiyerarşiye karşı eşitlik, insani ve sosyalist gelişmenin temelinde kişisel çıkarların mı yoksa başkalarını düşünmenin mi yattığı sosyalizm ile diğer yapılar arasındaki ilişkiler irdelenmiştir (Jones, 1981: 139)

Ütöpik sosyalistler kapitalizm eleştirilerinde, kapitalizmin ekonomik yönden daha çok toplumsal yozlaşmayı arttırıp çatışmayı teşvik ettiğini belirtmişlerdir. Karşılaştıkları sorunlara ütöpik ve romantik çözümler getirmişlerdir. Fikirlerinin hayata geçirilmesi için sınıf mücadelesini ya da siyasal devrimi gereksiz görmüşlerdir. Toplum içinde aynı fikirden kişilerin bir araya gelerek işbirliği ve dayanışma temelinde barışçıl bir sosyalizmin kurulacağına inanmışlardır. Barışçıl ütöpik modellerin zamanla kapitalist sistem için çekici hale gelerek dönüşüm geçireceğini ummuşlardır (Tok, 2014: 188-189). Ütopacı sosyalistlerin birbirileri ile çelişen bazı görüşleri ve deneysel komünler kurma çabaları, gerçekte işçilere çok önemli bir izlenecek yol bırakmamıştır. Sadece Fransa'da 1860'lardan sonra sosyal atölye oluşumuna zemin hazırlamışlardır. Ayrıca cinsiyet konusunda radikal görüşleri erken feminizmin oluşmasına neden olduysa da bu durum sınıf mücadeleleri arasında unutulmuştur (Eley, 2007: 75-77).

Anarşist düşünce sisteminde genellikle incelenen Proudhon'un (1809-1865) görüşlerinin sosyalizmdeki etkisi büyüktür. Proudhon mülkiyetin doğal bir hak olduğu görüşüne karşı çıkar. Ona göre mülkiyet hırsızlıktır. Burjuva sınıfının liberal demokrasilerde her istediğini yaptığını belirtip karşı devrimlerin oluşmasını engellediğini belirtir. Genel ütöpik sosyalistlerin aksine kaybedecek hiçbir şeyi olmayan mülksüz, işsiz geniş kitlelerin sistemin değişmesinden korkacak bir şeyleri olamayacağını belirtmiştir (Öztekın, 2014: 297-298). Proudhon burada burjuva sınıfının hakim güç olarak kurulu düzenin değişmesini istemediklerini belirterek, gönüllü bir istencin gerçekleşmediği durumlarda, zorla değişim yapılabileceğini belirterek devrimci ve toplumcu yönüyle örnek teşkil etmektedir. Ayrıca Robert Owen'in eski hizipçileri Chartist hareketleri başlatarak Owen'in ilkelerini hayata geçirmeye çalışmışlardır. Halkın istediklerini yerine getirdikleri "People Charter" yayınlanarak Owen'in görüşleri siyasal alana yönlendirilmiştir (Çetin, 2011: 128). Chartizm ile birlikte işçiler tam anlamıyla ilk kez somut talepleri ile bağımsız olarak bir araya gelebilmişlerdir.

Owen, Fourier, Saint-Simon ve Proudhon gibi düşünürlerin savunduğu ütöpik sosyalizm, sosyal demokratlar, komünistler, ılımlı parlamenteristler tarafından küçük görülmüştür. Özellikle Marx'ın Bilimsel Sosyalizminin ortaya çıkışından sonra ütöpik sosyalizm etkisini yitirmiştir. Nitekim 19. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren egemen ideoloji Marxizm olmuştur (Çam, 2011: 247).

Kapitalizmi yıkacak tarihin yasalarını ortaya koymaya çalışan Marx ve Engels (1820-1895), Bilimsel Sosyalizmi bu temel üzerine oturtmuşlardır. Fakat 19. Yüzyılın sonlarında sendikal faaliyetler, işçi partileri, sosyal ve spor kulüpleri, işçileri endüstriyel toplum içine entegre etmiştir. Özellikle batı Avrupa'nın işçilerinin devrimci birer güç olarak görülmesi mevcut düzenin kabulünden ötürü imkansız hale gelmiştir. I. Dünya Savaşı'na kadar sosyalist dünya açık bir şekilde oy sandığı ve reform söylemleri aracılığıyla iktidar arayışında olan sosyalist partiler ile genellikle devrim ihtiyacının hala var olduğunu söyleyen Rusya gibi ülkelerin partileri arasında bölünmüştür. 1917 Rus devrimi bu bölünmeyi derinleştirmiştir. Reformist ve sandık devrimini savunanlar sosyalist veya sosyal demokrat adına devam ederken, Bolşevikler ve Lenin modelini benimseyen devrimci sosyalistler komünist ünvanını benimsemişlerdir (Heywood, 2007: 131-132).

Alman Sosyalist Demokrat Parti'nin lideri Eduard Bernstein (1850-1932), Evrimci Sosyalizm anlayışında proletarya diktatörlüğüne yol açacak şiddetli devrim kavramını reddederek Maxsizm'in yeniden gözden geçirilmesini savunmuştur. Kendini Ortodoks Maxsist olarak tanımlayan ve daha

sonra Lenin tarafından döneç olarak adlandırılacak Kautsky de (1854-1938) yaptığı eleştirilerde sosyalizmin barışçıl yollar kurulması gerektiğini savunmuş ve sosyal demokrasiye yön vermiştir (Arnhart, 2013: 264). Nitekim devrimci kanadı oluşturan komünistler içinde de Avrupa komünistleri, SSCB'nin politikalarına bir tepki olarak devrimci yapıdan uzaklaşmışlar ve güler yüzlü devrimle sandıktan çıkan yolu Gramsci'nin (1891-1937) referansı altında savunmuşlardır. Sosyalist sistem ve piyasa ekonomisinin eklenmesi ise üçüncü yol olarak bilinen hümanist bir sosyalizmi doğurmuştur.

2. 3. Marxizm ve Bilimsel Sosyalizm

Marxizm Karl Marx'ın çalışmalarından esinlenerek felsefi olarak üretilen sosyal teorilerin genel bir adıdır. Marxizm'e dayandırılarak ortaya konulan düşünceler alanı genişletmiştir. Marxist veya komünist devletlerin politikaları, SSCB'de olduğu gibi işin içine katıldığında büyük bir felsefi genişlemeden söz edilebilir. Bu Marxist teorilerin kendi içlerinde tutarsız olduğu anlamına veya ortak bir noktaya sahip olmadıklarını göstermez. Örneğin Marxizm II. Enternasyonal'deki etkisi determinist (belirlenimci) şeklindedir. Louis Althusser'in (1918-1990) etkisiyle savaş sonrası yapısalcı bir kimliğe bürünen Marxizm, Poulantzas (1936-1979) ile birlikte devlete görece özerk politik bir güç kazandıran yapıya bürünmüştür (Robertson, 1986: 207).

Marxist teoriden üretilmiş diğer yorumlar ise Troçkizm ve Maoizm'dir. Bunlar hedefe ulaşma bakımından farklı yollar izleseler de temelde Marxizm çıkış noktalarıdır. Marxist geleneği tam devam ettiren ve gelişmesini sağlayan ise SSCB pratiği, Leninizm ve bir yere kadar Stalinizm'dir. Devrim ve devrim sonrası oluşturulacak proletarya diktatörlüğü için ortak bir yapı oluşturmuşlardır.

Modern Marxizm'in tüm yapısına ortak olarak uygulanabilecek ilkeler şu şekilde sıralanabilir (Robertson, 1986: 208):

- Ekonomik sorunların en son noktada politik ve kültürel olayları belirlediği
- Özel mülkiyetin kaldırılmasının eşitliği sağlamak ve sömürüye son vermek için gerekli oluşu
- Sosyalist bir topluma giden yolun proletarya veya onun (zorunlu olarak proletarya olamayan) liderlerinin devrimci bir bilinç yetiştirmesi, gücü elinde tutması ve komünist toplumda öncü olarak hareket etmesidir.

Marx ve Engels tarafından geliştirilen Marxist ideolojide devlet egemen sınıfların diğer sınıfları ezme, tahakküm altında tutmak için kullanılmaktadır. İşçi sınıfının ideolojisi olan sosyalizmin kapitalizmi yıkararak egemen olabilmesi için kapitalist toplum düzeni mücadeleye girmesi gerekir. Bu mücadele tarihin sınıf savaşımdan ibaret olduğunun göstergesi olup, ancak işçi sınıfının zaferi ile son bulabilir (Lacroix, 1951: 27-30). İşçi sınıfının bu mücadeleye girmesinin nedeni kapitalist ekonominin toplumu mülksüz proletarya ve mülk sahibi burjuva olarak parçalamasından ileri gelir. İşçinin mülksüz olmasının nedeni ücret karşılığında ürettiği ürünü, işçiyi işçi yapan ana unsuru kapitalist lehine vazgeçmesinden kaynaklanır. Emeginin ürünü elinden çıkıp giden işçi yabancılaşır. Bunun ortadan kaldırılabilmesi için kapitalizmin yadsınması yani işçilerin bir sınıf bilinci içinde olup kapitalizmi ortadan kaldırması ile olabilir (Bottomore, 2005: 533-534).

2. 3. 1. Klasik Marxizm

Marxizm Marx ve Engels'in çalışmalarından itibaren farklı aşamalardan geçmiştir. Avrupa solunun da çıkış noktası Marxizm olduğu düşünöldüğünde Klasik Marxizm'in temel düşüncelerini ortaya koymak önemlidir. Klasik Marxizm'in temel temaları diyalektik materyalizm, altyapı- üstyapı ilişkisi, sınıf çatışmasına dayanan tarih anlayışı, meta fetişizmi ve yabancılaşmadır. Klasik iktisatçılardan esinlenerek oluşturduğu artık değerde önemlidir (Dural, 2014: 300).

Marx'ın sisteminin temelde üç kaynağı bulunmaktadır. Bunlar Alman Felsefesi Hegel (1770-1831) idealist felsefeye bir karşı çıkışla aklın maddeyi değil, maddenin düşünceyi belirlediğini savunur; İngiliz İktisadı Adam Smith (1723-1790) ve David Ricardo (1772-1823) artık değer kavramının oluşturulması; Fransız sosyalizmi Saint-Simon her ne kadar o dönem ütöpik sosyalistler ütöpik olarak görölse de, siyasal ilişkiler ve ekonomik çıkarların belirlenmesinde Marx Fransız sosyalizminden etkilendiğini kabul etmektedir (Çetin, 2011: 132).

2. 3. 2. Diyalektik Materyalizm

Ussalığı dünyanın dönüştürülmesi için öne çıkaran Hegel'in felsefesinden etkilenen Marx tarihsel bir materyalizm benimsemiştir (Debord, 1996: 44-45). Hegel'in felsefesi tüm felsefe okullarının tartıştığı ruh ve düşünce ile doğa arasında var oluş ve öncelik sırasındır. Hegel'in de içinde bulunduğu idealist görüşte ruh gerçektir. Madde ruhun bir eseridir. Ruh bağımsız ve tek gerçek olandır. Platon'dan başlayan çelişen düşüncelerin çatışarak bir diyalog oluşturması Hegel'de manevi bir nitelik olarak ide/düşünce olarak ortaya çıkmıştır (Göze, 2000: 273-275). Dolayısıyla Hegel'de olgular alanı ile değerler alanı arasındaki ilişki diyalektiğin kaynağıdır. Ortaya çıkan tek tip gelişme modelinde olgular belli bir düzene sahip olup, tarih ise olguların gizli kalmış yönlerini ortaya çıkarıp gerçek olanı görüngüden ayırır (Sabine, 200: 9-17). Halbuki Marx ve Engels maddenin kendi içinde devinime sahip çeşitli özelliklerini olduğunu belirtirler. Maddenin bu devinimi içindeki çelişkiler sayesinde gerçekleştirdiğini savunurlar. Engels maddenin doğuştan özelliklerinin içinde hareket, maddenin içgüdü, hayat nefesi, yayılma gücü, gerilimi, işkencesi olduğunu belirtmektedir. Maddenin ilkel görünüşleri canlı, ayırıcı kendine özgü temel güçlerdir ve maddenin kendine özgü farklılıkları da yaratan onlardır (Marx ve Engels, 1976: 165). Marx'ın tam anlamıyla teorik planda diyalektiği tarihi idealizmden ayırarak oluşturduğu tarihi materyalizm ve epistemolojik bir tavırla doğa bilimlerinin felsefi temellerine eğilip, gerçeği aramaya çalıştığı düşüncesi diyalektik materyalizmdir (Timur, 2006: 216).

Marx'ın yaklaşımını diğer sosyalist düşünürlerden farklı kılan şey Marx ve Engels'in tarihi materyalist olarak kavramlaştırması veya diyalektik materyalizme bağlı kalmasıydı. Marx, tarihin dünya ruhunun dışı vurmasına denk olduğuna inanmış olan Alman filozof Hegel'in idealizmini reddederek sosyal gelişmenin her türlü dayanağının maddi koşullar olduğunu vurgulamıştır (Heywood, 2007: 156). Nitekim Marx ve Engels'te tarihi etkileme olanağı vardır. Hegel'de ise gerçek olanın ussal olan ya da zaten olmamasından kaynaklanmaktadır (Dural, 2014: 302).

Hegel'e göre tarih içinde düşünceler belli, birbirini izleyen, belirli kurallara göre olgunlaşarak gelişir. Bu gelişme ve olgunlaşma tez, anti-tez ve sentez olarak konumlanır. Düşünce zaman içinde kendisi ile çelişen zıt bir düşünce çıkarır ve böylece kendi anti-tezini yaratmış olur. Bu iki düşüncenin çelişik durumundan ise sentez oluşur. Diyalektik düşüncenin en önemli aşaması anti-tez aşamasıdır. Çünkü Hegel'in deyişiyle ussal veya olması gereken senteze götürür. Sentez reddin reddidir ve oluşur oluşmaz teze dönüşür (Göze, 2000: 275-276). İlerleme bu içsel çatışmanın ürünü olarak ortaya çıkmaktadır. Hegel'e göre bu dünyanın ruhunun bir tez ile onunla çatışan kuvvet yanı anti-tezi arasındaki çatışma yoluyla daha yüksek düzeyin sentezine başka bir deyişle yeni bir tezin oluşması sonucu ortaya çıkar (Heywood, 2007: 156).

Marx Hegel'in diyalektiğinden farklı olarak idealizmin tekdüzeliğinden ayrılır ve ussal olanın tek bir noktaya ulaşacağı görüşünden kopar (Dural, 2014: 302). Bu yüzden Marx tarihsel değişimi, özel mülkiyetin varlığından kaynaklanan her bir üretim biçimindeki içsel çelişkilere gönderme yaparak açıklar. Bundan dolayı kapitalizm kendi anti-tezini yani Marx tarafından 'kapitalizmin mezar kazıcısı' olarak adlandırılan proletaryayı içinde barındığından kapitalizm yıkılmaya mahkumdur. Bu yıkılma bizi sosyalist nihai olarak komünist bir toplum kurulmasını sağlayacak ileri gelişmeye götürebilecektir (Heywood, 207: 156-157). Marx'a göre üretim güçleri evrimlerinin belli bir aşamasında toplumun var olan iktisadi ve siyasal örgütlenmesinin izin verdiği ölçüde geliştirir. En üst sınıra gelindiğinde bu örgütsel biçimin, üretim güçlerinin daha çok gelişmesi önünde bir engel haline gelir. Bu durum bir toplumsal devrim dönemine yol açar. Devrimci dönemde genişleyen üretim güçlerine denk düşen yeni iktisadi ve siyasal ilişkiler kurulur (Miller ve diğerleri, 1995: 112-113). Bu tanımlamaya denk olarak kapitalizm kendi içinde yaşadığı çelişkiler nedeniyle büyük ve hoşnutsuz bir işçi sınıfı yaratmıştır. İşçilerin ayaklanması, özel mülkiyetin ve devletin ortadan kaldırılması, kapitalist sermayenin üretim araçlarının ortak mülkiyete geçirilmesi için devrim elzem hale gelmiştir.

Diyalektiğin akli tek koşul olarak mekanikleştirmesi, aklın her zaman iyi yönde kullanılamayabileceği yönünde eleştirilmiştir. Diyalektik farklılaşan tarihsel belirleyicilikten kurtularak, özgürleşmiş iradelerin tüm istediklerini yapacakları bir anlam ortaya koymamaktadır (Adorno ve Horkheimer, 2010: 296). Sonuç olarak devrim, tarihsel olarak belli ve sürekli aynı şekilde gelişebileceği düşünülen değişmez kanunlara dayandırılırsa mekanik bir yapı haline gelir. Çünkü diyalektik her zaman ilerici bir

gelişmeye koşut gelişmez ve gerçekliğin doğallaştırılması ile yansıtılamaz. Bu yönüyle devrim de mekanik bir şekilde işlemez (Dural, 2014: 303).

2. 3. 3. Tarih ve Sınıf Bilinci

Marx'ın tarih teorisinin son noktadaki amacı sınıf savaşımının farklı yönde gelişmesi veya ortadan kalkması üzerine kuruludur. Bu amaca teleolojik olarak ulaşmak için çeşitli aşamalardan geçilmesi gerekir. Marx alman İdeolojisi (1846) isimli kitabında bunun için dört aşama tespit etmiştir. Bunlar maddi kıtlıktan dolayı çatışmanın olduğu ilkel komünizm veya kabile toplumu, klasik veya eski toplumları kapsayan efendi-kölelik, toprak sahipleri ve serfler arasındaki çatışma feodalizm ve burjuvazi ile proletaryanın çatışmasının hakim olduğu kapitalizmdir (Heywood, 2007: 157). Ardı ardına gelişen üretim tarzları boyunca toplumun yaşamsal öğeleri (yani üretim güçleri) bir azınlıkça denetlenir, bu azınlık iktisadi artı değere kendi çıkarları doğrultusunda el koymak, halk kitlelerini sömürmek için ekonomik iktidarını kullanır. Bu durum için olarak çatışmaya yol açıcı bir nitelik taşır. Nihayetinde bu durum sınıf mücadelesine neden olur. Sınıf mücadelesinin odağı ise üretim araçlarının mülkiyeti ve denetimidir (Miller ve diğerleri, 1995: 113).

Karl Marx'ta tarihsel gelişme bu sınıf mücadelesinden kaynaklanmaktadır. Sınıf mücadelesi yarattığı bu süreklilik ile tarihsel diyalektik ortaya çıkmaktadır. Engels için ise toplumun sömüren bir sınıf ile sömürülen bir sınıfa, egemen bir sınıf ile baskı altındaki bir sınıfa bölünmesi, üretimin eskiden az ya da çok sınırlı gelişmiş olmasının zorunlu sonucuydu. " Toplumsal emeğin tümü, herkesin varlığı için ille de gerekli olandan ancak biraz daha fazla bir ürün sağladığı sürece, bundan ötürü, herkesin çalışmakla yükümlü olduğu ya da çalışmanın, toplum üyelerinin büyük çoğunluğunun aşağı yukarı bütün vaktini aldığı sürece, bu toplum zorunlu olarak sınıflara bölünür. Özellikle angarya altında olan büyük çoğunluğun yanı başında, doğrudan doğruya üretken çalışmadan başışık, toplumun genel işlerine bakan, emeğin yönetimiyle, devlet işleriyle, hukukla, bilimle, sanatla vb... ile uğraşan bir sınıf doğar. Bundan dolayı sınıflarına bölünmenin temelinde işbölümü yasası bulunur " (Engels, 1979: 117) şeklinde belirterek işbölümü ve sınıfsal yapı arasında korelasyon kurar.

Sınıflara bölünmüş bir toplumda ise devlet ekonomik bakımdan üstün sınıfın siyasal gücüdür. Devleti elinde bulunduran sınıf, bu dönem burjuva sınıfı, devleti bir baskı aracı olarak kullanır. Polis, ordu, mahkeme ve cezaevi gibi araçlarla diğer sınıfları denetler ve dizginler. Devlet sadece sınıfsal değişim dönemlerinde hakem rolü görür (Sarica, 1993: 141). Burada devlete hakem rolü verilmesinin nedeni işçilerin devrim yaptıktan hemen sosyalizme geçilmemesi, yeni düzeni yerleştirmek için proletarya diktatörlüğünün kurulabilmesi için devlete ihtiyaç duyulmasıdır. Gramsci bu klasik Ortodoks Marxist görüşe karşı sivil toplumu ön plana koyarak rıza ve baskının beraber aynı yapıda olduğunu belirtir. Hakim sınıfın sadece baskı yoluyla varlığını devam ettiremeyeceğini belirtir. Althusser de Gramsci'nin bu düşüncesini sistemleştirerek siyasal egemenliğin önce devletin ideolojik aygıtları kullanılarak rıza ile elde edilebileceğini ve korunabileceğini savunup, zor kullanmanın bu aşamadan sonra gerçekleşeceğini belirtir.

Marx ve Engels'e göre sınıfların mücadelesi sınıfların içinde birlik ve bütünlüğü perçinler. Fakat Sınıf içi mücadele sınıf birliğini parçalar. " Tek tek bireyler ancak başka bir sınıfa karşı ortak bir mücadele yürütmek zorunda oldukça, bir sınıf meydana getirirler; bunun dışında rekabet içinde birbirlerinin düşmanıdırlar. Bundan başka sınıfların, kendisi de bireylere karşı bağımsız bir hale gelir, öyle ki bireyler kendi yaşam koşullarını önceden hazırlamış olarak bulurlar" (Marx ve Engels, 1976: 179). Bu noktada işçi sınıfının kendi içinde çatışmadan bir birlik haline getirilmesi gerekmektedir. Böylece Marx'ın sınıf bilinci kavramını sosyal sınıfın sosyolojik tahlilinden siyasal teorisinin inşasına geçişte köprü olarak kullandığı söylenebilir. Marxist siyasal teorinin ana eksenini sınıf çatışması olduğu için bu çatışmanın şekillenmesinde ise bilinçlenme birinci derecede rol oynamaktadır. Marx'a göre bilinçlenme geleceğin hakim sınıfı olarak proletaryayı yükseltecektir. Proletarya tarihin normal akışını hızlandırmak için devrimle devlet mekanizmasına el koyup diktatörlüğünü ilan edecektir. Bundan sonraki süreç burjuvazinin tasfiyesi ve son kertede ise sınıfsız toplumun oluşması olacaktır (Kapani, 2007: 108-112). İşçi sınıfının bilinçlenmesini Lenin hakim parti ve önderle yaparken, Gramsci'de fabrika konseyleri bu amacı gerçekleştirmiştir. Rosa Luxemburg (1871-1919) ise her ne kadar işçi sınıfının bir lidere gerektiğini belirtse de işçi sınıfının kendiliğinden bir uyanış gerçekleştirmesi gerektiğini savunmuştur.

2. 3. 4. İdeoloji

İdeoloji Marx ve Engels'te aldatıcı fikirler sistemi, sınıf çıkarlarına hizmet eden bir gizleme aracı, maddi ve sosyal dinamikleri görmezden gelen bir düşünüş yöntemi, insanların aklının ve üretiminin inkarını ve yabancılaşmayı sağlayan statükoya bağlılığı emreden dini değerler, bilinç alanına ait olan üst yapı kurumu olarak çeşitli şekilde tanımlanmıştır (Türk, 2003: 111). İdeolojiler insanların dışında gelişen ve onları bir şekilde etkileyen yapıdadır. "Tarihi insanlar yapsalar bile, insanların keyifleri, istekleri doğrultusunda oluşan bir tarih yoktur. Tarih doğrudan veri olan ve geçmişte kalan koşullar içinde insanın yapıp-etmelerinin toplamıdır" (Marx ve Engels, 1976: 476). Dolayısıyla insanların maddesel açıdan ihtiyaçlarını karşılama isteği toplumun geri kalanının yapısını belirlemektedir. İdeolojinin bu maddi pratiğinden kalkarak açıklama zorunluluğu doğmaktadır. Ancak her fikir ideolojiyi oluşturmaz, fikirlerin ideoloji olması için emek sürecini karakterize eden toplumsal ve ekonomik ilişkilerin çatışmalı doğasıyla ilişkili olması gerekmektedir. Bu çatışmalar kafa ve kol emeğini ayıran işbölümü ve özel mülkiyetin varlığının bireyin çıkarlarının toplumun çıkarına denk düşmediği durumdan kaynaklanmaktadır (McLellan, 1999: 25-26).

Marx toplumsal düşüncenin yanılması nedenini idealist felsefede görür. İdealist felsefenin yanlış ya da eksik bilinçlendirdiğini belirten Marx, insanın toplumsal pratiği ile bilincinin arasındaki pratiğe göre felsefesini oluşturmuştur (Sancar Üşür, 2008: 11). Marx ve Engels için yanlış bilinç olan ideoloji 'camera obscura' kavramı ile ifade edilebilir. "Bu kavram gözlemcinin kendi konumuna karanlık bir odada küçük bir delikten yansıyan ışık sonucu ters görmesidir" (Crary, 2010: 54). Dolayısıyla insanların yaşam biçimleri maddi koşullar etrafında şekillenir. "Burjuva sınıfının dayattığı maddi koşullar altında işçi sınıfı kendi çıkarlarının, pratiklerinin farkına varamaz ve buğulu gözlüklerle baktığı dünyada gerçekler baş aşağı görmektedir. Bu durum sürece dahil olamayan işçi sınıfının kendi içinde yabancılaşarak birlik olmalarını da engellemektedir" (Marx ve Engels, 1976: 23).

Louis Althusser ise ideolojinin bilinç dışı olduğunu belirtir. Ona göre ideoloji zihinde bilinçli olarak üretilemeyeceği için yanlış bir bilinç olarak belirlenemez. İdeoloji kişilerin kendi varoluş koşulları ile ilişkilerinin hayali bir temsilidir. İdeoloji insanın hayatının bir uygulanış biçimi olduğu için insan hayatıyla başlar. İnsan ideolojiyi hazır bulur ve ideoloji insanın hayatını kendiliğinden etkilemeye başlar. Marx'ın Kapital'de ideolojiyi tanımlamak için söylediği "bilmiyorlar ama yapıyorlar" cümlesi Althusser'de bir sonuca işaret eder. Marx için işçiler kendilerine ait olmayan bir ideoloji ile dünyayı anlamaya zorlanırlarken; Althusser Marx'ın bu görüşünün tersine ideolojinin oluşumunda hiçbir sınıf dışlanmadığını dolayısıyla her sınıf ideolojinin oluşumunda yer aldığını belirtir. (Kazancı, 2006: 82). Althusser için siyasal iktidar devamlılığını koruyabilmek için baskı ve ideolojik aygıtları kullanması elzemdir. İdeolojik aygıtlar aile, okul, din gibi kurumlardır (Çetin, 2011: 22).

Gramsci de bu noktada Karl Marx'ın kültürel incelemelerinin yetersiz kaldığını savunarak hegemonya kavramını oluşturmuştur. Gramsci için hegemonyanın oluşabilmesi için baskı ve zorun yanında rızanın da oluşturulması gerekir. Çünkü hiçbir siyasal iktidar varlığını sürekli zor kullanarak devam ettiremez. İdeoloji böylelikle rızanın devamlılığını sağlayarak hegemonyanın kurulmasını sağlar (Yaylagül, 2010: 112-113). Poulantzas devletin teknik-ekonomik, ideolojik politik bir işlevi olmadığını savunur. Devletin konumu ona bütüncül birleştiricilik işlevi vermiştir ve bu işlevin özgün politik işlevlerce belirlenen biçimleri vardır (Poulantzas, 1992: 41). Lukacs (1885-1971) ise ideolojinin egemen sınıfın, kendi hakkındaki yanlış bilinçliliği olduğu görüşündedir. Doğru bilinç ise ancak işçi sınıfının sezgisiyle ve Marxist partinin teorik yardımı ile elde edilebileceğini savunmuştur (Hızır, 1976: 838)

2. 3. 5. Yabancılaşma

Hegel'e göre tüm yabancılaşma tarihi ve yabancılaşmanın tüm onarımı soyut, mutlak, kurgusal ve mantıksal düşüncenin üretim tarihinden başka bir şey değildir (Marx, 1976: 244). Basit bir bileşenin dağlararak karmaşık bir üst bileşene dönüşme süreci olarak da tanımlanmaktadır (Inwood, 1992: 36). Basit bileşen tikel bireyselliği, üst bileşen ise tini ifade etmektedir. Bireyin özde farklı olmadığı ve geçmişte birleşik olduğu bir şeylerden ayrıldığı farkındalığı, bireyin yine özde farklı olmadığı ve benliğinden kendi isteği ile vazgeçisi yabancılaşmadır. Yani tekil tinin kendi farkındalığı içinde yeniden bütünleşmek üzere toplumsal tözden ayrılmasıdır (Özbudun ve Demirer, 2008: 19-20).

Marxizm'e göre tarihin başlangıcında insan doğanın kölesidir. Fakat doğaya hakimiyet ile bu kölelik sona ermiş, işbölümü ve özel mülkiyet ile birlikte sosyal kölelik doğmuştur. Sınıflara bölünmüş bir

toplumda derinleşen sosyal kölelik kapitalizmde en üst seviyeye çıkmıştır. Böyle bir toplumda insan giderek kendinden uzaklaşır yani yabancılaşır (Çetin, 2011: 143-144). " İnsanların dünyasının değersizleşmesi, nesnelere dünyasının değer kazanmasıyla orantılıdır. Emek sadece emtia üretmekle kalmaz, genel olarak emtia ürettiği ölçüde kendi kendini ve işçiyi de meta olarak üretir. İşçi kendi emeği içinde kendini ne kadar dışlatırsa kendi kendini ne kadar yoksullaştırır ve iç dünyası ne kadar yoksul bir duruma gelirse kendine özgü o kadar az şeye sahip olur " (Marx ve Engels, 1976: 153). Böylelikle emekçinin ürettiği nesne emekçi için yabancı bir varlık haline gelir. Nesneleşme ise bu nesnenin yitirilmesi ya da nesneye kölelik olarak yabancılaşılmasıdır. Yabancılaşmanın giderilmesi için insanları biçimlendiren nesne koşullarının pratikle aşılması gerekir (Dural, 2014: 309).

Yabancılaşma meta fetişizmini de içeren bir şekilde insan elinin ve aklının ürününün, sahibinden uzaklaşması giderek ona karşı gelmesi ve en son noktada sahibine egemen olması gerçeği ile açıklanır. Böylece emekçinin elinden çıkan nesne kendisine karşı gelir. Hatta bu nesnenin kölesi haline gelir. Böylece yabancılaşma özgürlüğün yok edilmesine neden olacaktır (Marx, 1986: 74). Kapitalist toplumda emekçi sınıfın üyeleri birbirleriyle ilişkili dört bağlamda yabancılaşırlar. Birincisi emekçi emeğini satmaya zorlandığı için, emeğinden ayrılmıştır. Böylece ürünü yabancı bir nitelik kazanmıştır. İkincisi emekçi emeğinin yaratıcı dönüşüm gücünün ifadesi ya da cisimleştirici gücünün farkına varamadığından üretim sürecinden uzaklaşır. Üçüncü olarak insan ırkına özgü güçlerden, özellikle de özgür, yaratıcı ve güzel şeylerden haz almaya ilişkin olanlardan uzaklaşır. Son olarak rekabetçi kapitalizm, işbölümü ile emekçiyi arkadaşlarından uzaklaştırır. Bunların hepsi kapitalist üretim koşullarından gerçekleşir. Emekçi sadece kabuk haline gelen bir nesneye dönüşür. Marx için bu hal ancak kapitalist sistemin devrim yoluyla yıkılması ile son bulabilir (Miller ve diğerleri, 1995: 435-436).

Lukacs kapitalizmin dönüşürken bütün bir pazarı nesnel hale getirerek bütünleştirdiğini ifade eder. Kapitalizm varlığını devam ettirmek için ekonomi dışındaki tüm görüngüleri nesnelenmek zorundadır (Dural, 2011: 3010). Böylelikle kapitalizmle birlikte din, sanat, felsefe de nesnelenmiştir. Bu da kapitalizm öncesinin mutlak tin tarafından belirlenen toplum ve kültürü, kapitalizmin ise kültür dışılığı yansıtmasına yol açar. (Lövy, 1999: 29).

2. 4. Ortodoks Marxizm ve Devrimcilik

Kendilerinden önceki sosyalistleri ütopyik olarak nitelendiren Marx ve Engels ile birlikte sosyalizm radikal ve devrimci bir karaktere bürünmüştür. Marx sosyo-ekonomik değişimin ancak örgütlü devrimci eylemle gerçekleştirilebileceğine inanıyordu. Bu yüzden kapitalist sistemden zarar görenlerle birlikte hareket edilmesi gerekliliği ortaya konmuştur. Marx bu yönüyle praxis bir yolu önermiştir. 1871 Paris komünü deneyimi sosyalizme giden yolda ilk proletarya iktidarı deneyimi olmuştur (Tok, 2014: 189-190).

Marx'ın görüşleri ile şekillenen devrimci sosyalizm komünizm adıyla varlığını devam ettirmiştir. Bu şekilde devam edişin en önemli kaynağı Rus devrimi ve sonuçları olmuştur. Lenin'in liderlik yaptığı Bolşevik Partisi 1917'de bir hükümet darbesi ile iktidara el koymuş ve komünist partisi adını almıştır. 1950'lere kadar hakim sorgulanamaz bir otorite gücünün sahibi olan Sovyet Komünist Partisi, Marxist-Leninist fikirleri ile de dünya komünizmin öncüsü olmuştur (Heywood, 2007: 161). Batı Marxistleri demokrasinin ve özgürleşmenin yerleşebilmesi için kapitalizmin yanında yer alırlarken; Ortodoks Marxistler kapitalizmi olduğu gibi tüm yönleri ile eleştirmişlerdir. Batı Marxistleri Lenin'i kendi ulusunun üstünlüğünü savunduğu ve sosyalizmi saldırgan bir vatanseverlik gibi gösterdiği için eleştirmişlerdir. Lenin ise Batı Marxistleri'ni emperyalizme verdikleri destekten dolayı eleştirmiştir (Okuyan, 2007).

Komünizm 20. yüzyılda teoriden çok Marxizm'in pratik haline dönüşmüştür. Komünist rejimler içinde buldukları tarihsel şartlara göre şekillenmişlerdir. Marx'ın tahmin ettiği gibi bu rejimler Batı Avrupa devletlerinde değil Rusya, Çin gibi geri kalmış ve tarım toplumu olan ülkelerde iktidara gelmişlerdir. Komünist parti ve liderlerinin yönetimde etkileri yüksek oranda hissedilirken, sosyal ve kişisel özgürleşmenin ideolojisi olmaktan çok bir modernleşme ideolojisine dönüşmüştür. Ayrıca Sovyet denemesinde çar kuvvetleri ile üç yıl süren iç savaş sonucu kendilerini savunmak için zorlayıcı kuvvet kullanmaya alışmışlardır. Heywood'a göre Sovyet Komünizmi büyük ölçüde iki Bolşevik lider Lenin ve Stalin'in kişisel katkılarıyla şekillenmiştir (Heywood, 2007: 161-162). Heywood'un sadece Sovyet komünizmini Lenin ve Stalin'e indirmesine rağmen Troçki'nin sürekli devrim görüşü ve Bolşevik

Devrimi'ndeki rolü, Engels'in Marx'a ilk aşamadan beri yardım ederek şekillenen sistemli düşünce yapısının etkisi de açıkça ortadadır.

Lenin parlamenter siyasetin, siyasi iktidarın seçim sandığında beliren iradeyle kullanıldığına proletaryanın inanmasını amaçlayan düşünceyi burjuva yalanından ibaret olduğuna inanarak devrim fikrine sadık kalmıştır. Lenin için siyasi iktidar ancak silahlı bir ayaklanma ile ele geçirilebilirdi. Marx'ta olduğu gibi Lenin'de de kapitalizm ortadan kaldırılarak tam komünizme giden süreçte proletarya diktatörlüğünün oluşturulması gereklidir. Devlet sınıf düşmanlarının, özellikle kapitalizmi yeniden diriltmek isteyenlere karşı, burjuvazinin karşı devrimine yönelik olarak korunmalıdır. Bu yüzden Lenin için sosyalist devrimi proleter veya işçi devletinin inşası takip etmelidir (Heywood, 2007: 102).

İşçi sınıfı devletinin oluşum sürecinde 1917'de Bolşevikler devrimle iktidarı ele geçirdiklerinde öncü parti konumundaydılar ve proletaryayı temsil ediyorlardı. Doğal olarak diğer partiler burjuvazinin menfaatlerini tehdit eden düşman partiler olarak görülmüştür. Böylelikle komünist parti dışındaki partiler baskı altına alınmıştır. Komünist partinin devrime rehberlik yapma zorunluluğu. Hükümet ve diğer kurumlar için yol gösterici olarak düşünülmüştür (Ebenstein, 1964: 25). Fakat sadece işçilerin ve toplumda ekonomik bakımdan geride kalmış grupların bütün toplumsal ve iktisadi eylemlerinin burjuvanın iç çelişkilerine yol açarak devrime gidileceği anlamına gelmez. Devrimin oluşabilmesi için ekonomik ve siyasi gücü elinde bulunduranlara halkın artık güveninin kalmaması gerekir. Rusya'da da durum bu şekilde gerçekleşmiş çarın halka verecek bir şeyi kalmamıştır. Devrim gerçekleşikten sonra hakim sınıfın, tekrar halkın kandırılmasını önlemek ve meşruiyeti sağlamak için halkın ihtiyaçlarını ivedi bir şekilde yerine getirmesi gerekir (Okuyan, 2007). Nihayetinde Lenin'in uygulamaları bu meşruiyeti sağlamak adına işçilerin ve köylülerin isteklerini yerine getirmek yolunda olmuştur.

Stalin'in 1930'daki devrimi Ortodoks Marxizm'de daha büyük bir etki yarattı. Stalin Bukharin'in (1888-1938) bir ülkede sosyalizm doktrinini benimseyerek Sovyetler Birliği'nin uluslararası devrime ihtiyaç duymadan sosyalizmi inşa etmede başarılı olabileceğini ileri sürmüştür. Lenin Dönemi karma ekonomisi Stalin Dönemi'nde özel sektörün etkisi tamamen kaldırılarak hızlı bir şekilde devlet eliyle sanayileşme hamlesine geçilmiştir. Toprakların mülkiyeti devlete geçirilmiştir. İktisadi Stalinizm veya devlet sosyalizmi oluşturulmuştur. Stalin iktidarını sağlamlaştırmak için komünist partide önemli görevlere kendini destekleyenleri getirmiştir. Bu durum 'nomenklatura' denen tepeden atamaların önünü açmıştır. 1930'lar boyunca gizli polis NKVD (Narodnyy Komissariyat Vnutrennih Del) ile tüm eleştirilenler ortadan kaldırılmıştır. Siyasi Stalinizm her türlü tartışma veya eleştirinin bizzat partiye karşı yürütülen bir iç savaş aşamasına ulaştığı, terörle ortadan kaldırıldığı tek düze bir iktidar partisi aracılığıyla idare edilen totaliter bir diktatörlük şekline dönüşmüştür. (Heywood, 2007: 165-166). Emperyalist aşamasında kapitalizm, uluslararası sosyalist dönüşümün nesnel koşullarını yaratmıştır. Halkın yönetme ülküsünü Marx'ın sosyalizme uygun olan komün yapısını Sovyetler hayata geçirmiştir. Daha önce devletin haksız yere üstlendiği erkler halka açık hale gelmiştir fakat bu politikalar ilk yıllarda yaşanan bunalımlar için yeterli olmamıştır. İlerleyen zamanlarda hesap veren halkçı yapıdan çok mülkiyet ilişkilerinin dönüşümü vurgulandı. Toplumda azalan sosyalist erdemler sadece partide kaldı. Parti merkezileşerek alt düzey yapıların üst düzeye sorumlu olduğu hiyerarşik bir yapıya dönüşmüştür (Miller ve diğerleri, 1995: 52-53)

Devrimci Marxizm'e, Leninizm'den alternatif farklı yorumlardan bir tanesi devrimlerin tek bir ülkede sağlamlaştırılması ve bunun için gereken bürokratik aygıtı karşı çıkan ve 1960'larda Batı'da taraftar bulan Troçki'nin Sürekli Devrim Teorisi'dir (Çam, 2011: 249). Bu teoride sosyalist devrim aşamasından önce kapitalist gelişme ve burjuva devrimi aşamalarından geçmesi gerektiğini savunan görüş reddedilir. Sürekli devrim teorisinde eşitsiz ve bileşik gelişme yasası geçerlidir. Rusya gibi az gelişmiş ülkelerde Batı'nın etkisiyle iktisadi gelişme yöntemleri uygulanmaktadır. Bu geliştirilen yerler proletaryanın Batılı entelektüel seçkinlerinin politik muhalefet biçimlerinin eylem alanı haline gelmiştir. Dolayısıyla sanayileşme tepeden devlet eliyle olduğu için burjuvazi zayıf kalmış, liberalizmin etkisi düşük kalmıştır. Bu geri kalmışlık düzeyinde kapitalist düzenden hemen sonra sosyalizme ani bir sıçrayışla geçilmesi teorinin en önemli aşamasıdır. Bu yolla gelişme eşitsizliği birleşik gelişmede son bulacak ve sosyal ekonomik gelişme beraber gidecektir (Miller ve diğerleri, 1995: 385-386).

Lenin'in devrimci bir partinin doğru örgütlenme biçimi, sınıfsal yapısı ile ilişkisi ve siyasal eyleme geçirme sürecindeki rolü, sosyalist dönüşüm için kapitalist gelişmenin sancılı ve yeni aşamasını

nitelemiştir. Proletarya diktatörlüğü kavramı ile Sovyet ilerlemeci devlet düzenine oluşturulmaya çalışılmıştır. Fakat bu durum aşamacı ve anayasal sosyal demokrasi ile kopuşu hızlandırmıştır. Ücretli emek yani kapitalist sömürü Rus toplumunun her aşamasına işlediğinden bu durumdan ancak proletarya kurtulabilirdi. Fakat iktisadi sıkıntıların yerleşmesi ve kısmen bunun proletaryanın doğasını aşması nedeniyle bir sınıf olarak onları bir araya getirecek öncü bir partiye ihtiyaç vardır. Yerli bilincin gelişmesini hızlandıran öncü parti Marx'ta hayat bulan sınıf savaşımının örgütleyici konumunda olmuştur. Siyaset bu savaşın son aşamasıdır ve komünizmle beraber zora dayalı olmayan yönetime yerini bırakacağı görüşü hakim olmuştur. (Miller ve diğerleri 1995: 51-52).

Lenin Dönemi'nde proleter devrimin burjuva devriminden sonra gelmesi gerektiği düşüncesi sonucu önce mekanik bir şekilde Rusya'da gerçekleşmeyen burjuva devrimini de yapmaya çalışmasına yol açmıştır. Dolayısıyla Lenin Dönemi burjuva yöntemlerini hem kullanmaya çalışmış hem de işçi sınıfına burjuva örneği ile ekonomiyi öğretmeye çalışmıştır (Dural, 2014: 312-313). Bu bağlamda Lenin için burjuvazinin içindeki yaratıcı gücün ortaya çıkarılarak ancak proletaryanın devrimci kimliği ortaya çıkarılabilir. Dolayısıyla burjuva devriminin yapılmayışı işçi sınıfının da olgunlaşmamasını sağlayacaktır. Lenin Marxist düşüncenin silah yoluyla, bir devrim sonucu siyasal iktidarın ele geçilerek uygulanabileceğini inancını Sovyet Komünizmine yerleştirmiştir. "Uluslararası bir tek Sovyet Cumhuriyetini yaratmak için kurulan örgüt olan Komitern 1920'lerde bütün bağlı partilerin Sovyetleşmesi gerektiğini savunup, birer devrim örgütleri haline gelmelerini istemekteydi. Fakat Avrupa'da Komitern'in burjuvanın iktidar biçimi olarak gördüğü faşizm komünistleri sıkıştırmıştır. Bu yüzden Avrupa komünistleri iktidardan uzaklaşan bir şekilde halk cephelelerini benimsemişlerdir" (Sav, 2011). Stalin bu durum karşısında Lenin Dönemi'nde işçi sınıfının yeteri kadar bilgi sahibi olmadığı ekonomi yönetimi kapitalistlerden öğrenmesi gerektiğini ve bunun için kapitalistlerin sıkı kontrol altında bulunmasını amaçlayan uygulamaların yerine; tek ülkede sosyalizm stratejisi ile dünyada başka bir yerde sosyalist devrim desteği almadan Sovyetlerde tam anlamıyla sosyalizm kurulabilecektir anlayışı oluşturmuştur (Miller ve diğerleri, 1955: 334).

1979'un Baharında Avrupa'da İspanyol, Fransız ve İtalyan Komünist Partileri ortak bir bildiri ile kapitalizmin yarattığı bunalımlar ortadan kaldırmak ve sosyalizm için yeni bir yol izleyeceklerini beyan etmişlerdir. Bu yol olarak temel özgürlüklere saygılı, onları koruyan ve garanti altına alan bir toplumun yaratılması amaçlanmıştır (Berlinguer ve Carillo, 1988: 376). Avrupa'da komünist partiler bu anlayışının devamında üçüncü bir yol olarak diğer sosyal demokratlardan farklı bir şekilde kapitalizme yaklaşmışlardır. 70'lerin ekonomik şokları sonucu işçi sınıfının bir devrimle iktidara taşınmayacağını anlaşılmaması bu yolun daha fazla taraf bulmasını sağlamıştır.

2. 5. İşçi Sınıfı ve Öncü Parti Sorunu

Karl Marx işçilerin kendi içinde rekabet halinde olması sonucu birlik olamadıklarını ve bu yüzden proleter bir devrimin geciktiğini savunurken, işçileri bir araya getirecek bir partiye ihtiyaç olduğunu belirtir. Komünistlerin ilerlemeci bir çizgi yapısına sahip olduğunu belirterek, proletaryaya istediğinin dışında zorlama bir tavırla yönlendirilmemesini salık verir. Ayrıca işçilerin nasıl bir araya getirilebileceğine yönelik olarak bir parti tasviri yapmamıştır (Molyneux, 1991: 13-21). Bu noktada Lenin işçileri bir araya getirecek parti yapısını kendi oluşturmuş ve bu parti giderek sertleşen bir politika izlemiştir. Rosa Luxemburg ise Lenin'e karşı işçi sınıfının ihtiyacı olan partinin kendi içinden isteyerek ortaya çıkması gerektiğini belirtmiştir.

Lenin'in fikirlerinden en önemlisi ve yenisi onun yeni bir parti türüne, devrimci veya öncü bir partiye duyduğu inançtır. Marx'ın aksine Lenin, işçi sınıfının burjuva fikirleri ve inançları tarafından kandırıldığından, kendiliğinden devrimci bir bilinç geliştirebileceğine inanmamıştır. Marxist tahlilden habersiz olan işçiler, kapitalizmi yok etmek yerine iyi bir ücret, esnek çalışma saatleri, güvenli çalışma şartları talepleri ile kapitalizmin içindeki şartları iyileştirmeye çalışmışlardır. Bu durumu ancak bir devrimci parti, sendika bilincinden devrimci sınıf bilincine işçileri ulaştırabilecektir. Böyle bir parti profesyonel ve adanmış devrimcilerden oluşturulmalıdır. Marxizm'i uygulayabilecek, algılayabilecek ve proleter sınıfın devrimci potansiyellerini ortaya çıkaracak. Proletaryanın bir öncüsüne ihtiyacı vardır (Heywood, 2007: 163).

İşçi sınıfının içinden kendiliğinden oluşan yapıların hareket alanı Lenin'e göre dardır. Bu yapıların kavramsal bir şekle sokulması gerekir. Dolayısıyla kendiliğinden oluşan yapıların işçileri bir araya getirip ilerici bir şekilde yöneltmesi mümkün değildir. Bu da profesyonel kadrolardan oluşan öncü bir

partie gereksinim sağlamaktadır. Rosa Luxemburg " Proletarya çoğunluğunun bilinçli isteği ve bilinçli hareketi olmadıkça sosyalizm olamaz" (Luxemburg, 1955: 606) diyerek işçi sınıfının içinden çıkan ve işçi sınıfının isteklerini, düşüncelerini yönlendiren bir hareketle ancak istenilen düzene geçilebileceği savunmuştur. Luxemburg için " İşçi sınıfının iki mücadelesi, yani ekonomik ve politik mücadelesi yoktur. Burjuva Toplumu içindeki kapitalist sömürünün burjuva toplumuyla birlikte ortadan kaldırılmasına yönelik tek bir mücadelesi vardır " (Luxemburg, 1990: 78). Siyasi ve ekonomik mücadele Luxemburg'ta birbirinden ayrılamaz iki parçadır, bu mücadeleyi ayırmaya çalışarak ekonomik mücadeleyi ön plana çıkaran Lenin ile yollar bu noktada ayrılmaktadır.

"Proletaryanın bu kütle hareketi, örgütlü, prensip sahibi bir gücün önderliğine ihtiyaç gösterir" (Luxemburg 1955: 104). Rosa Luxemburg'un işçi sınıfının kendiliğinden çıkaracağı bir yönetici sınıfa karşılık Lenin böyle bir durumun henüz yönetmeye hazır olmayan işçi sınıfı için kaos, eksilik ve sınırlı bir ortam yaratacağını savunur. Lenin'e çoğu kez kişisel tarzda göndermelerde bulunan Luxemburg, kendiliğinden oluşmayan bir önderliğin, merkezileşmiş, hiyerarşik ve bürokratik partilerin yönetimine tercih edilmemesi gerektiğini belirtir. Merkezileşme katı bir disiplinle birlikte üyelerinin mekanik bir şekilde merkeze boyun eğmesini ister. Bu durum çok yönlü bir boyuta sahip olan işçi sınıfı mücadelesi tek yönlü, basmakalıp bir yapı arz etmesine yol açar (Molyneux, 1991: 126-128). Bu noktada Türkiye'de TİP (Türkiye İşçi Partisi) içinde oluşan tartışmalarda Mehmet Ali Aybar da kendiliğinden işçi sınıfının örgütlenmesi gerektiğini belirtir. Böylece İşçi sınıfı kendiliğinden eylemi ve sözü ile zamanı geldiğinde inisiyatifi üstüne alacağını belirtmiştir (Çavdar, 2008: 175-181).

Lenin bu eleştirilere cevap niteliği taşıyan birtakım çıkarımlarda bulunmuştur. Dolayısıyla bu çıkarımlarla öncü parti ve işçi sınıfı arasında bağ kurmaya çalışır. " Öncü ve savaşıç rolünü ancak ilerici bir teorinin kılavuzluk ettiği bir parti yerine getirebilir " (Lenin, 1977: 36). Marxist teorinin ancak bu öncü parti tarafından uygulanabileceğini savunan Lenin için öncü partinin şu özellikleri vardır: " Süreklilik sağlayan önder örgütü olmadan hiçbir biçimde devrimci hareket varlığını sürdüremez. Hareketin temeli olan işçi sınıfı ne kadar bir büyüklükte ise o oranda büyük bir örgüte ihtiyaç duyulur. Öncü parti devrimciliği meslek edinmiş kişilerden oluşmalıdır. Otokratik bir devlette örgütün sadece devrimci kişilerle sınırlı tutulması örgütün açığa çıkmasını zorlaştıracaktır. Harekete katılan ve etkin olarak çalışabilen işçilerin ve diğer toplumsal grupların üye sayıları o derece artacaktır" (Lenin, 1977: 143-154).

Rosa Luxemburg'un Bolşevik iktidarını ve onun tekel bir partie dönüşümünü her şeyin insafsızca eleştirisine yol açmıştır kendi söylemiyle: " Sosyalizm ülkede siyasal hayatın zapt edilmesiyle birkaç resmi masanın ardındaki bir düzine entelektüel tarafından emredilecek. Genel seçim, basın, toplanma özgürlüğü, özgür fikir kısıtlanacak. Toplum hayatı derece derece uykuya dalacak ve düzine parti lideri, tükenmek bilmez bir enerji ve sınırsız bir tecrübeyle, ülkeyi yönetecek ve ülkeye hakim olacaktır. Gerçekte onların arasında sadece önemli bir düzine kafa, önderliği yüklenir ve zaman zaman işçi sınıfından bir kaymak tabaka, liderlerin konuşmalarını alkışlayacakları ve önerilerini oy birliğiyle onaylayacakları toplantılara davet edilir. Bu bir diktatörlüktür, ama proletarya diktatörlüğü değil, bir avuç politikacının diktatörlüğü... Bu burjuva anlamında jacoben bir diktatörlüktür... " (Luxemburgtan aktaran Cliff, 1968: 91-92) bir yapının oluştuğunu belirtmiştir.

2. 6. Proletarya Diktatörlüğü

Karl Marx'ın proletarya diktatörlüğüne ilişkin görüşleri şu şekildedir: "Kapitalist toplum ile komünist toplum arasında, birinden ötekine devrimci geçiş dönemi yer alır. Buna da siyasal biçim denk düşer. Burada bu devlet, proletarya diktatörlüğüdür" (Marx, 1972: 32). Proletarya diktatörlüğü kapitalizmin giderek yükselerek 'kendi mezar kazıcılarını' ortaya çıkardıktan sonra, kapitalizmin izlerini silmek ve işçi sınıfını bilinçlendirmek için gerekli olan uğrak noktasıdır. İşçi sınıfı kendisiyle beraber geçmişin izlerini silerek sınıfsız be sömürsüz bir düzen kuracaktır.

Lenin ise proletarya diktatörlüğüne zorunlu olarak halkın büyük bir çoğunluğunun köylü ve çiftçi olduğu Rusya'da köylülük ögesini eklemiştir. " Proletaryanın devrimci diktatörlüğü, proletarya tarafından burjuvaziye zor kullanılarak kazanılmış ve korunmuş hiçbir yasaca kısıtlanmayan bir yönetim biçimidir " (Lenin, 1989: 15). Lenin genel olarak burjuva üzerinde baskıya dayanan bir egemenlik kurulacağı ve köylüler üzerinde onaya dayalı ideolojik hegemonya ile yetinileceğini belirterek kendisiyle çelişmiştir.

3. ORTODOKS MARXİZM'DEN AVRUPA SOLUNA GEÇİŞ

Klasik Ortodoks Marxizm'de devrimin nasıl uygulanacağına veya devrimin gerekli olup olmamasına göre, kültürel çözümleme sürecine ve hegemonya tahliline kadar birçok farklı farklı düşüncenin olduğu görülmektedir. Bunlar Rosa Luxemburg ve devrim düşüncesi, revizyonistler, Gramsci hegemonya, Frankfurt Okulu ve Eleştirel Teori, Post-Marxistler olarak belirlenebilir.

3. 1. Rosa Luxemburg: Sosyal Demokrasiye Eleştiriler

Rosa Luxemburg Almanya'ya gittiğinde Alman Sosyalist Parti'ye girmiştir. Reformculuk düşüncesinin yaygınlaştığı o dönemde, parti içinde Klasik Marxist anlayışı savunan kişi olmuştur. O dönem Alman Sosyalist partisi anlayış kapsamında Bernstein önderliğinde reformcular, Kautsky önderliğinde Marxist merkez ve Luxemburg önderliğindeki devrimciler olarak bölünmüştür.

Kapitalizme klasik Marxist açıdan yaklaşan Luxemburg Bernstein'in tekelleşme ve kredi seviyesinin artışı ile kapitalizmin iç çelişkilerinin hafiflediği görüşünü eleştirerek, giderek büyüyen kartel ve tröstlerin kapitalizmin iç çelişkilerini arttırarak çöküşünü hızlandıracağını savunmuştur (Luxemburg, 1951: 14). Bernstein sosyalizmin ekonomik yapıya indirgenemeyeceğini; insanın iradesi, anlayışı, adalet duygusunun da önemli olduğunu vurgulamaktadır. Luxemburg bu noktada ekonomik yapının önemine vurgu yaparak, ekonomik zorluk altında bulunan iradenin gerçek bir irade olmayıp yönlendirilen bir irade olduğunu belirtir (Cliff, 1968: 23-24). Bernstein ve diğer revizyonistlerin sendikaların kapitalizmi zayıflattığı düşüncelerine karşı çıkan Luxemburg'a göre: "Sendikalar karın saldırılarına, karşı emek gücünün örgütü olmaktan başka bir şey değildirler. Çalışan sınıfın, kapitalist ekonominin baskısına karşı direnişi ifade eder. Sendikalar işçilerin emek gücü piyasasını etkilerler ve işçilerin yaşam koşullarını düzeltebilirler. Fakat bu iki temel görev bir çeşit emek Sisyphus'una dönüşür" (Luxemburg: 1951: 50-52). Yani sendikalar sadece kapitalizmin verdiği ölçüde ancak işçilerin haklarını koruyabilmektedir. Temel noktada bu durum kapitalizme karşı işçilerin haklarını koruyup kapitalizmi kısıtlasa da işçinin özgürlüğünü tam anlamıyla sağlayamaz.

Luxemburg, parlamentarizmin hakim sınıf olan burjuva sınıfının temsiliyetini sağladığı için bunun burjuva sınıfının devlet yönetiminin özel biçimi haline geldiğini belirtir. Dolayısıyla bu devlet işçi sınıfını temsil etmemektedir. Böyle bir egemenliğin kurulduğu yapıda "sosyal demokrasinin rolü ancak muhalefet olmaktır. O, egemen bir parti olarak, ancak burjuva devletin yıkıntıları üzerinde yükselebilir" (Luxemburg, 1955: 64). Luxemburg için eğer sosyal demokratlar tamamen burjuvanın iktidarına uyum sağlarsa, kapitalizmle beraber yürüyeceklerini açıklarlarsa o zaman işçi sınıfının bütün kazanımların boşa gidecektir. Böylece gerici bir şiddetin içinde işçi sınıfı kendini bulacaktır.

Şiddetin işçi devrimi için en son çare olduğunu belirten Luxemburg, kütleli grevleri ekonomik ve siyasi mücadeleyi birbirinden ayırmadığı için savunmuştur. Ona göre "Ortamı hazırlayan ve bu yüzden mevsimsiz görünen ve zaman zaman kısmi yenilgilerle yüz yüze gelen kısmi ayaklanmalar dizisinin en üst noktası olarak gerçekleştirilebilen açık bir ayaklanmadır" (Luxemburg, 1955: 274) diyerek devrim grevlerinin durumunu izah etmiştir. Böylece proletarya bilinçlenerek ilerici bir şekilde politik ve ekonomik mücadelelere girilebilecektir. Dalga dalga yayılan grevler, eylemler işçi sınıfının içinde kendiliğinden ortaya çıkacak bir şekilde gelişecektir. İşçi sınıfının bilinçlenmesinde kimsenin zorlaması olmayacaktır. Dolayısıyla SPD'nin kibar parlamentocu taktiğine karşı kütle grevi taktiğini yerleştirmiştir. Kautsky bu taktiği o dönemin şartlarına göre boş çaba olarak görüp Luxemburg'u eleştirmiştir.

3. 2. Kautsky ve Sorel'in Katkısı

Kendini her zaman merkez Marxist olarak gören Kautsky evrimci ve belirleyici bir düşünüş yansıtmıştır. Fikirlerine Darwinci ve evrimci olarak devam eden Kautsky proleter evrimin daha çok demokratikleşme ve parlamenter kurumlar ile birlikte gerçekleşeceğini belirtmiştir. Ona göre demokrasi olmadan sosyalizm gerçekleşmeyecektir (Miller ve diğerleri, 1995: 20). Sosyal demokrasi ile devrimci Marxizm arasında köprü kurmaya çalışan Kautsky işçilerin koşullarının iyileşmesinin sınıf çelişkisini ortadan kaldırmayabileceğini savunur. Bu noktada sosyal demokrasiye sosyal ihtilalcilik kavramını koyar. Reform ve ihtilal için yöntem farklılığını açıklayarak bunun bir siyasi ihtilal olduğunu belirtir. Sosyal demokrasi sadece seçim yoluyla da olsa işçi sınıfını yönetime getirmek istiyorsa bu bir ihtilal olarak adlandırılabilir (Özdalga, 2011: 71-73). Sosyalizmin devrim ve diktatörlük yoluyla

geleceğinin inancını giderek bir yana bırakmış, proletaryanın demokrasi ile ele geçireceği yönetimin demokrasi ile koruması gerektiğini belirtmiştir. Rus Devrimi'ni ise kendi ideolojisini Avrupa'ya yayıp devrimleri tetiklemesi, demokrasiyi yok etmeye çalışması ve faşizmin yükselmesine yol açtığı nedeniyle eleştirmiştir (Evrin, 1976: 537).

Önemli konulardan bir tanesi de İtalya'da fabrika işgallerini etkileyen Sorel'in (1847-1922) devrimci sendikacılık anlayışıdır. Tam bir kapitalizm düşmanı olan Sorel çürümüş bir toplumda parlamentolar ve siyasi partilerin değil, devrimi sendikaların yapacağını belirtir. Proletaryanın şiddet yoluyla yapacağı ve sendikaların genel grevle destek vereceği yol ancak sınıf savaşını kazandırabileceğini belirtmiştir. Sorel için şiddet tarihi bir gerekliliktir (Akşin, 1976: 428). Ona göre sınıflar arası çatışma toplumu diri tutmaktadır. Proletarya içinden öncü bir grubun işçi sınıfını ve sendikaları devrime hazırlaması gerektiğini belirtir. Sadece ücret arttıran, uzlaşma sağlayan küçük grevler yerine, yönetimi elde edecek genel grev çalışmaları yapılmalıdır (Sarıca, 1993: 154-155).

3. 3. Bernstein ve Revizyonizm

Bernstein İngiltere'deki Fabianlar'dan ve Fransa'da Jauresçiler'den (1859-1914) etkilenip bunlara karşı Marxist Ortodoksluğu savunsa da ilerleyen zamanlarda sosyalizmin sorunları isimli yazı dizisinde Marxizm'i eleştiriye girişmiştir. Marx'ın dediklerinin çıkmamasından dolayı tarihsel materyalizmi reddetmiştir. Bu eleştiriler arasında kapitalizmin kendi çelişkileri nedeniyle çökeceğini ve bunun sosyalizme götüreceği inancının olması en önemlilerindedir. Bernstein'a göre kapitalizmin böyle belirtiler verdiği görülememektedir. Sınıflar sivrilmemiş ve farklılıklar artmamıştır. Sermaye belli kişilerin elinde değil şirketle aracılığıyla çok kişinin elinde bölünmüştür. Pazarların yaygınlaşması ve kredibilitenin artması yaşanan bunalımları hafifletmiştir. Evrimci bir bakış açısıyla sosyal başarı için beklenen evrensel patlamaların yerine, parlamenter demokrasi ile birlikte yavaş yavaş ilerleme daha güvenli olmaktadır (Sağlam, 1976: 368). Bernstein için artık proletarya diktatörlüğü anlamını yitirmiş ve gereksiz olmuştur. Dolayısıyla sosyalizme geçiş süreci ne Luxemburgçu toplu grev ne de Leninci silahlı bir devrimi içermemelidir. Bunun yerine sınırlı ve yavaş bir şekilde demokrasiyi, parlamentarizmi ve seçim mekanizması kullanılarak bir değişim sağlanması gerekmektedir.

Üst yapı ekonomik yapı bağlantısında Bernstein ekonomik yapıyı ikinci plana atarak üst yapının belirleyiciliği üstünde durur. Dolayısıyla üst yapının kullandığı ideoloji ve düşünsel öğeler belirleyici duruma gelir. Aynı zamanda Bernstein için pratik teoriden önce gelir. Bunun için demokratik mücadele ve parlamentarizmi önerir. Fakat bu durum Bernstein'ın hem Üst yapıya önem vermesi hem de eylemin her şey olduğunu belirtmesi bakımından önemli bir çelişkidir (Aksoy, 1994: 118).

Genel olarak Bernstein kuşkusuz gerçekleşmemiş ya da gerçekleşmesi belli şartlara bağlanmış ideal görüşler yerine var olan durumun işçiler yararına reform edilerek dönüştürülmesini istemektedir. Onun için bu durum parlamenter sistem, seçimler ve temsili kurumları tarafından gerçekleştirilebilir. Ayrıca özgür ve rekabetçi bir ortamda belli bir grubun eline geçen yönetim yerine herkesin temsil edildiği bir düzeni yeğlemektedir. "Demokrasi içinde sınıflar olmasa bile sınıf yönetimi ortadan kaldırılacak, sömürü düzeni bozulacaktır. Partiler ve onların arkasındaki sınıflar kısa sürede güçlerini sınırlamayı öğrenirler ve zaman içinde var olan şartlar altında kamu işlerini yürütmeyi umarlar" (Bernstein, 1992: 111). Bernstein burada evrimsel bir çizgide tüm sınıfların demokrasi ile kendilerini sınırlayacaklarını ve yönetimde yer alacaklarını düşünmüştür. Fakat bu iyimser bakış açısı tüm sınıfları aynı düzeye koymasına neden olmuştur. Ayrıca sosyalizm ile özgürlükleri bir araya getirerek "örgütleyici liberalizm" kavramını oluşturmuştur. Özgürlükleri yok edecek her türlü devlet müdahalesine karşı durmuştur (Bernstein, 1992: 116-117).

Bernstein için sendikalar ve kooperatifler yalnızca politik eyleme konu olan kurumlar değil, kendi başlarına bir değer ifade eder. Dolayısıyla bu kurumların varlığı kapitalizmin içine büyümesi için atılan tohumlar gibidir (Sarıca, 1993: 145). Sendikaların işlevi sonucu işçiler ehlileşmiş ve mücadelenin uzun bir sürece yayılacağı anlaşılmıştır. Sendikaların işçileri geliştirici potansiyeli düşünüldüğünde işçi sınıfının öncelikli hedefi iktidarı ele geçirmek değildir. Çünkü, ekonomik, sosyal ve kültürel olarak geri kalmış bir işçi sınıfının öncelikle bu alanlarda ilerlemesi gerekmektedir. Bu yüzden de gerekirse radikal liberal partilerle birlik olunabilmelidir (Dilan, 1995: 138).

Reform ve revizyon konusunda verilmesi gereken önemli gelişmelerden biri de Fabian Sosyalizmi'dir. İngiltere'de ortaya çıkan ve genellikle Bentham'ın faydacı teorisinden esinlenerek toplumda çok sayıda

insanın mutluluğunu ve adaletin sağlanmasını amaç edinmişlerdir. Sendikaların yerinde saymasını engellemek için siyasi olarak desteklenmesi gerektiğini savunmuşlardır. Sanayi demokrasisi için devlete baskı arttırılmasını, sefalet ve eşitsizliklerin giderilmesinde de devletin baskın rolünün olmasını istemişlerdir (Sarica, 1993: 156-157).

Ferdinand Lassalle'de işçilerin genel oy hakkı ile bir çeşit devlet sosyalizmi kurmalarını önermiştir. Lassalle'ye göre insanlık tarihinde üç aşama vardır. Bunlar eski ya da feodal düzen özgürlüksüz dayanışma emekçinin boyun eğişi, 1789-1848 dayanışmanın yıkılması pahasına özgürlüğün aranması ve 1848'den sonra birlik ilkesi ışığında dayanışma ve özgürlük dönemidir. Bu döneme devlet kılavuzluk ederek sosyalist bir yönetim oluşturulacaktır (Sağlam, 1976: 216). Bu üç aşamadan da anlaşılacağı üzere sosyalizm yine devletin eliyle kurulacaktır dolayısıyla Lassalle'nin devlet sosyalizminde Marx'ın proletarya diktatörlüğü yoktur. Bunun yerine devlet genel oy hakkı gibi bir zorlayıcı silah nedeniyle işçi sınıfının haklarını verip sosyal dengeyi sağlayacaktır. Kürsü sosyalizmi de denenen bu yapıda devlet kamu yararı çerçevesinde kamu hizmetlerini gerçekleştirmek zorunda kalacaktır (Sarica, 1993: 154-155).

3. 4. Frankfurt Okulu: Eleştirel Teori

Eleştirel kuram özü itibarıyla Frankfurt Okulu'nun nüvesini oluşturur. T. Adorno (1903-1969), M. Horkheimer (1895-1973) ve H. Marcuse (1898-1979) önemli bir şekilde Batı Marxizm'inde Marxist olmayan tarafa yaklaşarak temel siyasal ve iktisat düşüncelerinden başka kültür, ideoloji, teknoloji, kişilik yapısı gibi unsurları ön plana çıkarmışlardır. "Frankfurt Okulu, doğrudan doğruya anti Bolşevik bir radikalizm ve ucu açık bırakılmış ya da eleştirel bir Marxizm ile ilişkilendirilebilir. Hem kapitalizme hem de Sovyet sosyalizmine düşman olan Frankfurt Okulunun yazıları, toplumsal gelişme için alternatif bir yol olanağını canlı tutma arayışı içinde olmuştur. 1960 ve 1970'li yıllarda 'Yeni Sol'la bağlantılı olanların çoğu, okulun çalışmalarında, Marxist kuramın ilgi çekici bir yorumunu bulabilir. Ayrıca Marxizm'e daha Ortodoks yaklaşımlar tarafından hemen hiç araştırılmayan konu ve sorunların (örneğin bürokrasi ve otoriterlik) üzerinde önemle durulduğu görülmüştür" (Bottomore, 2005: 247).

Eleştirel Kuram siyasal düşünce ile sosyoloji, psikoloji gibi alanların arasındaki ayrımı ortadan kaldırabilmek için ister kuramsal olsun ister deneysel, ayrıma neden olan tüm düşünceleri eleştirerek farklı açıdan yaklaşmışlardır. Proleter devrimi reddetmeleri ve eleştirilerinde Marxist olmayan kaynaklara başvuruları Marxizm'den bir sapış olarak görülmektedir. Daha fazla Marxizm'in liberal eleştirisini genişletirlerken ücretli emeğin egemenlik ve baskı altında yaşamasının mümkün olmadığına dair eleştirileri devam etmişlerdir. Özellikle Marcuse "Liberalizme Karşı Devletin Totaliter Kavrayışı" isimli makalesinde, Horkheimer ve Adorno "Aydınlanma Diyalektiği" adlı eserinde, Habermas "Kamusal Alanda Yapısal Değişme" yapıtında bu konuda ayrıntılı açıklamalara yer vermişlerdir (Miller ve diğerleri, 1994: 218). 1960'ların ikinci yarısından itibaren kapitalist devlet karşısında ekonomi politikalarını içeren bir muhalefet oluşmuştur. Bu muhalefet radikal anarşist, bir yapıda öğrenci hareketleri ile vücut bulmuştur. Keynesyen politikaların uygulanışından beri oluşan refah devleti modelinde yetişen gençler ilk defa büyük ekonomik sorunlarla karşılaşmıştır. Başta Herbert Marcuse olmak üzere Frankfurt Okulu ve Eleştirel Kuramın görüşüne göre kapitalizm gelişirken işçilere verdikleri nedeniyle işçileri uysallaştırmıştır. Bu yüzden eldekileri ile yetinen işçi sınıfından bir devrim artık beklenmesi mümkün değildir. Yeni oluşan değişimler ara gruplar (öğrenci ve iktisadi açıdan geri kalmış diğer gruplar) tarafından olacaktır (Sav, 2001).

Herbert Marcuse'a göre geleneksel toplumlarda üretimin azlığı ve devamlılığı için baskı normal karşılanabilir. Fakat bolluk toplumlarında insan az çalışarak istediğini elde edebilir. Bu yüzden baskı tamamen işlevini yitirip sanayi toplumunun totaliter yüzünü yansıtmaktadır. Bu baskı ve üretim çılgınlığı çok boyutlu insanı tek boyuta indirgemıştır. İnsanın içindeki başkaldırı güdüsü zoraki bir uyuma dönüşmüştür. Siyasal partilerin öznesi insan olmaktan çıkmış, sendikalar kurucu düzenin savunucusu olmuştur. Dolayısıyla bu nokta işçilerde elde ettikleri ile bu düzenin parçası oldukları için isyan düşüncesini unutarak mevcut duruma eklenmişlerdir. Bu düzende proletarya devrimi diye bir istekten söz edilemez, onun yerine kenara, itilmiş insanlar, yeni göçmenler, topluma ayak uyduramayanlar ve üretim çarkının dışısını henüz çevirmemiş olan öğrenciler kınanmayan bir şiddetle değişiklik özlemi içindedirler (Sarica, 1993: 174-175). Öğrenci hareketlerinin siyasi iktidarı ele geçirme çabasının ve misyonun olmaması eylemsel pratiğin yönünün belirli olmamasına neden olmuştur. Nitekim Fransız Komünist Partisi eylemleri ekonomik alana kaydırarak ordunun yönetime

el koymasını engellemek istemekteyken, İtalyan Komünist Partisi ise Avro-Komünistleri bir araya getirme düşüncesinde plan hazırlamaya çalışmıştır.

1968 Çekoslovakya Prag Baharı ve SSCB'nin bu ülkeyi işgaline İtalyan Komünist Partisi büyük tepki vermiştir. "Özgürlük ve bağımsızlık adına SSCB'nin uyguladığı komünizm ile Avrupa'nın birbirinden kopmuş bir konuma geldiğinden Avro komünistler, 1970'lerde bunalıma giren refah devleti anlayışı le birlikte krize giren sosyal demokrasiye sandıktan çıkan devrim özelinde destek olmuşlardır" (Sav, 2001). Türkiye'de de Çekoslovakya'nın işgali tepki ile karşılanmış diğer ülkelerde sosyalist devrimlere ABD ile yaptığı anlaşmalar sonucu temkinli yaklaşan SSCB'ye karşı TİP (Türkiye İşçi Partisi) içinde bölünmeler derinleşmiştir. Nitekim parti yönetimindeki Behice Sadık Boran (1910-1987) Leninist çizgiyi sürdürerek temel devrimci anlayışa bağlı kalırken, Mehmet Ali Aybar (1908-1995) ise Avrupa solu bağlamında sandıktan çıkan güler yüzlü devrim anlayışını benimsemiştir. Ayrıca diğer bir tarafta ise belli bir süre TİP'e bağlı kalan Mihri Belli'nin (1915-2011) ve Yön-Devrim Hareketi yazarlarının görüşleriyle şekillenen Milli Demokratik Devrim (MDD) yer almıştır.

Horkheimer da kapitalizmin bu kadar büyümesinin nedenini bireyin değişen rollerinde aramaktadır. Değişen yapıda artık bireyin ezici, hakim, totaliter güç ile uyumluluğu yerine bu güç tarafından ezilmesi, benliğinin yitirilmesi öne çıkmaktadır. Böylelikle bireysel mutluluk kapitalizmin belirlediği alanlar içinde, onun tekelinde sınırlı bir şekilde gerçekleşebilir. Oluşturulan tahakküm bireyin kendisi dışında oluşturulan koşullara kendilik bilinci dışında, kendi isteği ile uyma fikri empoze edilerek yapılmaktadır. Adorno ise özne ile nesnenin birbirine indirgenemeyeceğini savunur. Bu kapsamda eleştirel teorinin üç temel ana düşüncesi vardır. Bunlar araçsal akıl eleştirisi, aydınlanma eleştirisi ve kültür eleştirisidir (Özel ve Mumyakmaz, 2018: 63-64).

Frankfurt Okulu'nun kültürel eleştirisi, aydınlanma eleştirisi ile birlikte modernizmin kapitalizm tarafından kullanılarak bireylere zorla dayatılması yönünde olmuştur. Özellikle kültür artık kapitalist süreçte metaya dönüştürülerek nesneleştirilmektedir. Kültürel öğelerin klasik anlamda estetik kaygısı yerine, tüketime yönelik olarak nesneleşen değerlerin değişim değeri ön plana çıkmaktadır. Kapitalizm kültürel değerleri yozlaştırarak, insanları sürekli tüketim için yönlendirmektedir. Bu amaçla kapitalizm tarafından bir kitle kültürü oluşturulmaktadır. Kitle kültürünün bir araç olarak kullanılması insanların özgürce kendi kararlarını verdiği düşüncesinin oluşturulmasına, sahte ihtiyaçların oluşturularak sürekli tüketime yönlendirilmelerine ve her şeyin bir ekonomik değerinin olduğu yönünde telkin edilmelerine yol açmaktadır. Böylece bu kitle kültürünün oluşmasına yol açan kitle eğitimi, tüketim ve tüketim şekilleri, iletişim araçları, teknoloji eleştirilerinin temelini oluşturmuştur.

Frankfurt Okulunu da etkileyen, çağdaş Marxizm'e kapı açan Lukacs, sosyalist bir kültürün ancak devam niteliğinde olduğu liberalizmin yani klasik burjuva realizminin temellerinin üzerine kurulması gerektiğini belirtir. Dolayısıyla modernizm çökmeye mahkum klasik realizmin anti-tezidir. Egemen sınıflar yanlış bilinçlendirme yaparak tahakkümünü devam ettirmektedir. Bu yüzden işçi sınıfı sezgilerine ve Marx'ın teorik yardımına dayanarak hareket etmelidir (Hızır, 1976: 837-838). Lukacs'ın önceliği öznel eylemin yeniden ön plana çıkarılmasıdır. Hegelci düşüncüsü tekrar yücelten Lukacs doğal dünyanın işleyişi insan düşüncesinin ampirik gerçeklerini yansıtır zihinsel etkinlikten kopuk olduğu için dışarda bıraktığını belirtir. Sosyalist devrim bu yüzden kapitalizmin iç çelişkileri ile kötüleşmesinden değil, hiçbir iktisadi gelişme düşüncesi kitle bilincini dönüştüremediğinden, iyi tasarlanmış bir ideolojik savaştan geçer. Fakat Marx'ın "Meta Fetişizmi" kapsamında işçi sınıfı güdükleştirilir. Dünyanın bir bütün olarak algılanabilmesi için ve bu güdükleşmenin ortadan kaldırılabilmesi eylemsel bir proleter bilinç oluşturulması gerekir (Miller ve diğerleri, 1995: 74-77).

3. 5. Hegemonya ve Tarihsel Blok

Avrupa Solu bağlamında, solun gelişmesinde Antonio Gramsci'nin düşünce yapısı önemli yer tutar. Özellikle Avro-Komünistler Sovyetlerin uyguladığı politikalara, iktidara gelişlerine ve onlara karşı bir alternatif yaratma düşüncesi sonucu kendilerini meşrulaştırma maksadıyla Gramsci'den faydalanmışlardır. Marx proleter bir devrimin sanayinin daha fazla geliştirdiği bu yüzden çok sayıda işçi barındıran Batı Avrupa ülkelerinde olacağını düşünüyordu. Fakat devrim bir hükümet darbesi niteliğinde Bolşevikler tarafından bir köylü toplumu olan Rusya'da gerçekleşti. Dolayısıyla Avrupa'da sıralı devrimler gerçekleşmedi. Ekonomizmden kurtulma çabaları arayan yeni sol ile artık devrimin ekonomik yıkıntı ile geleceğine inancını yitiren Avrupa komünistleri, demokratikleşme eğilimleri ve

kitlenin kendiliğindenci olan inanç devrimi ile olan organik bağın kopmasına neden olmuştur (Okuyan, 2007). Bununla birlikte sosyal demokrasinin gelişmesi, sendikal faaliyetlerin artması Avrupa'da işçi sınıfının sivrilmesini engellemiştir. Bu gelişmeler Avrupa'daki işçi sınıfını eyleme geçirip şiddet içeren bir devrim yapmasının önüne geçmiştir. Proletaryanın Marxist çizgide kanlı devrimler yoluyla Avrupa'da yönetimi ele geçirmesi yerine örgütlenmiş, bilinçlenmiş bir işçi sınıfının sandıktan çıkacak bir devrimle " güler yüzlü" bunu başarması gerektiğine yönelik görüşler artmıştır. Bu kapsamda hegemonya, ideoloji ve egemenlik hakim görüşlere konu olmuştur.

Gramsci için yönetimi ele geçirmek ve yönetimde siyasal egemenliğe yön verecek sınıfların bunu yapabilecek düzeyde olduğunu ortaya koymak için topluma kendi mahiyetinde yön verip örgütleyebilmelidir. Bu kapsamda hegemonya, siyasal bir yapı içinde hem diğer sınıflar üzerinde üstünlüğün kurulması hem de politikayı yönlendirebilmekle alakalıdır. Gramsci'de hegemonya " Hem yönetici bir sınıf olarak proletaryanın hem de yönetimin uygulanmasına ilişkindir. Bu egemen sınıfın, karşıt gruplar üzerinde zorunlu olarak uygulayacağı zorlama demektir. Fakat bu proletarya ile işbirliği yapmaya hazır olan ve bu tutumuna etkinlik kazandırılması söz konusu olan müttefiklerinin fikir ve kültür alanında yönetilmesi de demektir. Hegemonya hükmedenle olumlu yönünü de geliştirir " (Gramsci, 2007: 28). Böylelikle Gramsci proleter yönetim oluşabilmesi için hegemonyayı gerekli kılar. Gramsci'de hegemonyanın yönetimle alakalı olduğu için üst yapıda belirlediği görülse de bir üst yapı düşünürü değildir. Çünkü hegemonyada baskı ve rıza bir aradadır. Yönetimde bulunan sınıfın hegemonyasını tam anlamıyla kurabilmesi için üst yapı ile yapı arasında bulunan sivil toplumda da hakimiyet kurması gerekir. Sivil toplumda hakimiyet işbirliği yapabilecek böylece tarihsel bir blok oluşturabilecek gruplar üzerinde kültürel ve ideolojik olarak yayılma ile gerçekleştirilebilir. Fransız Devrimi'ni burjuva sınıfının 'baldırı çıplaklar' ve işçileri yanına birlikte yaptığı önekte olduğu gibi burjuva sınıfı diğer gruplar üzerinde önce hegemonyasını kurmuş, sonra egemenliği ele geçirmiştir.

Marx için sivil toplum "İçinde bulunduğumuz aşamadan önceki tüm toplumsal aşamalarda mevcut üretim ilişkilerinin koşullandırdığı ve buna karşılık kendisi de bu güçleri koşullandıran değişim biçimleri sivil toplumdur" anlamına gelmektedir (Marx ve Engels, 1976: 69). Marx'ın burjuva toplumsal formasyonunu incelemesinin temel alınması durumunda sivil toplumu ekonomik alan ile siyasal alan arasında bir köprü olarak olanaklı hale gelecektir (Savran, 1987: 186). Gramsci ise politik toplum olarak devleti ifade ederek; bunun askeri, hukuksal ve siyasal faaliyetleri düzenleyip denetleyen kurumlar ile bunların bürokrasisinden oluştuğunu belirtir. Sivil toplum ise özel şekilde düzenlenmiş bir toplumsal onaya dayanan kültürel, ideolojik kurumlar ve ekonomik, siyasal alanda faaliyet gösteren birtakım kurumları içerir. Siyasal partiler ve parlamento bunların en önemlileri olup politik toplumunda içindedir (Aksoy, 1994: 158). Böylelikle tarihsel olarak sivil toplum ve politik toplumun üç durumsal hali vardır. Devletin politik toplum olduğu düşünüldüğünde birinci durumda sivil toplum ve politik toplum yani devlet zıttır, ikinci durumda devlet politik toplum ve sivil toplumdan oluşur. Son olarak ise devlet, politik toplum ve sivil toplum birbirine eşittir (Akbal, 2018: 64). Dolayısıyla politik toplum egemenliği zora, sivil toplumun egemenliği rızaya dayanır. Sivil toplumun güçlü olduğu Batı toplumlarında rıza ön plana çıkar ve baskı gereksiz hale gelebilir. Fakat sivil toplumun güçsüz olduğu toplumlarda ise, Rusya gibi, rızanın olmaması nedeniyle devrim olmuştur (Dural, 2014: 335).

Üretici güçler ve üretim ilişkileri siyasal ve ideoloji olarak gelişmenin kaynağıdır. Bu iki durum arasında artan rekabet ve karşılıklı zıtlasmalar tarihsel olarak gelişmelerini sağlar. Bu durum yapıyı aşarak üst yapıda belirlediğinde toplumsal bir dönüşüm olacaktır. Gramsci için yapı üstyapıyı belirleme olanağına eriştiğinde üstyapı da yapıyı karşılıklı zıtlık ilişkisi içinde belirler. Eğer yapıda maddi koşullarda bir değişiklik meydana gelirse bu toplumda daha yeni ve ileri üretim ilişkilerinin oluşması için talep yaratacaktır. Yeni düzen arayışında olanlar arasında yeni ittifaklar ve arayışlar oluşacaktır. Bu istençli yeni düzen savunucuları ile eski düzeni savunanlar arasında önce bir zıtlasma sonra ise talepler doğrultusunda tarihsel bir blok oluşacaktır. Bunlar arasından bir sınıf hegemonyasını kurup yönetime gelme yeteneğini kanıtlanınca ise siyasal egemenlik o sınıf doğrultusunda değişime uğrayacaktır (Dural, 2014: 336-337). Hegemonya temel toplumsal sınıfının hem müttefikleri hem de karşıtları üzerinde egemenliğini genişletmek için kullandığı bir araca dönüşmüştür. Siyasal gücü ele geçirmiş sınıflar ideolojik hegemonyayı onama bakımından sivil toplum içinde oluşturmaya çalışırlar. Böylece sınıf egemenliğini meşru hale getirerek bir ahlaksal içerik kazandırılır. Ayrıca politik toplum

çinde siyasal hegemonya partiler ve parlamento vasıtasıyla örgütlenip yasal bir dayanak kazanma amacı güder (Aksoy, 1994: 159).

Gramsci'de sadece mevcut duruma uyan ve genellikle küçük ücret artışlarını sağlayan sendikalardan farklı olarak fabrika konseyi, işçinin çalışma deneyiminin somutlaşması olarak, kapitalizmin temel düşüncesini aşabilirlerdi. Gramsci işçilerin mevcut durumun farkında olduğunu ve bireysel olarak bir şey yapamadıklarını şöyle ifade eder " ...işçiler iradelerinin, kendi kurumlarında şimdi var olan hiyerarşiler aracılığıyla, açık ve kesin biçimde kendini dile getiremediklerini hissetmekte. Kendi evlerinde bile, harcına kanlarını ve gözyaşlarını kattıkları, sabırla, sebatla çalışarak yaptıkları evde bile, makinanın insanı ezdiğini bürokratinin yaratıcı ruhu kısırlaştırdığını, boş ve yavan amatörlüğün proleter kitlelerin psikolojisinin hiçbir şekilde anlaşılmasını ve sınai üretimine ilişkin kesin bir öğretiyi yokluğunu boşu boşuna gizlemeye çalıştığını hissetmekte. Bu durum işçileri öfkeleniyor ama bireysel olarak bu durumu değiştirmek için hiçbir şey yapamazlar. Bireylerin tek başına kalmış sözlü iradesi sendika aygıtının katı yasaları karşısında önemsiz kalır " (Gramsci, 2014: 55-56). Bu nedenle işçilerin birlik olmasını sağlayacak, sendikaların uzlaşmacı tavrı altında işçilerin ezilmemesini sağlayacak bir dönüşüme ihtiyaç bulunmaktadır.

Gramsci için fabrika konseyleri üç amaca hizmet etmektedir. Bunlar işçilerin dayanışma ve söz sahibi olma biçimlerini yükseltmek, mülkiyet sahibinin karar yetkisini kısıtlayarak işyerinde ikili bir iktidar yaratmak, siyasal ve yönetsel işlevlerin konseyler tarafından yüklenilebileceğinin anlaşılmasıyla sosyalist devletin taslağını sergilemek. Konseyler devrimci güçlerin öncü güçleri olup değişim aşağıdan yukarı doğru olacaktır (Miller ve diğerleri, 1994: 302). Gramsci'de baskının ve kayıtsızlığın hüküm sürdüğü tüm geri kalmış ülkelerde Bolşevik benzeri devrimler olabilir, fakat kendi rızası ile düzene ayak uydurulan Batı'da ideolojik ve mevzi savaşı gereklidir (Laclau ve Mouffe, 1992: 90). Gramsci fabrika konseyleri ile hep bir mücadeleyi öngörmüş, hiçbir zaman parlamenter sistemin yolunu tercih etmemiştir. Fakat kendisi İtalyan Komünist Partisi'nden milletvekili olmuştur. Bu noktada Gramsci'nin hegemonya görüşü çerçevesinde şiddet içeren bir devrimin Avrupa'da gerçekleşmeyeceğini öngörerek politik toplumda rızanın sağlanması bağlamında öncü lider ve tarihsel bloğun oluşturulabilmesi için böyle bir girişimde bulunduğu söylenebilir. Avrupa komünistleri dahil bir çok sol Sovyetlerin politikalarına ve şiddet içeren devrimine karşı Gramsci'yi kurtarıcı olarak görmüşlerdir.

3. 6. Devlet ve İdeolojik Aygıtları

Gramsci'de " Sivil toplum, yönetici sınıfın ideolojisi olarak bütün ideolojik kolları kapsar ve yöneticileri yöneten sınıfa bağlamak için topluma yayılır. Sivil alan, toplumun ideolojik yapı ve okul, aile, kilise gibi ideolojik aygıtlar düzeyinde eklenir " (Portelli, 1990: 14) böylece ideoloji ve araçları hakim sınıfın iktidarını ve isteklerini toplumun tamamına yayarak meşruiyeti güçlendirir. Bu noktada Althusser devletin varlığını baskı ve ideolojik aygıtlar sayesinde devam ettiğini belirtir. Hukuk, mahkeme, ordu ve polis devletin baskı aygıtını oluşturur. İdeolojik aygıtlar ise din, okul ve aile gibi kurumlardır. Bu aygıtlar kullanılarak mevcut siyasal iktidarı ele geçiren görüşlerine göre bireyler bir kimlik kazanırlar ve egemenliğe boyun eğenler (Althusser, 1991: 30-40). İdeolojiyi Marx gibi yanlış bilinç olarak gören Althusser ekonomi, politika ve ideoloji gibi üç yapının birbirleriyle etkileşim içinde olduğunu belirtmektedir. Ekonomi diğer iki yapıdan etkilenmekte fakat diğer iki yapının temelini oluşturmaktadır. İdeoloji ve politika ekonomik yapının iki üst yapısal kurumudur. İnsan bilinci maddi koşullara göre şekillenir. İdeoloji ise bu bilinç ve maddi koşullar arasındaki bir perde gibidir. Böylece maddi koşullar ideoloji sayesinde bilince farklı şekilde gösterilebilir (Çaha ve Şahin, 2013: 23).

Althusser için ideolojinin insanları özne yaparak tekrardan dönüşmelerinde önemli bir payı vardır. Böylece insanlar ideolojinin kurucu ögesi haline gelirler. Avrupa komünizmi bu noktada Althusser'in görüşüne yaklaşarak ideolojinin toplumsal değişimler döneminde mevcut hegemonyaya ve egemenliğe bağlı kalmalarını sağlayan yapısını veya yeni bir alternatif egemenlik ve hegemonya yapısının oluşabileceği inancını benimserler (Aksoy, 1994: 181). Klasik Ortodoks Marxizm'de ise insan özne yapılmaz, özne olarak çağrılarak toplumsal formasyonda bir kütle olarak görülür. İdeolojinin bir belirleyiciliği yoktur ve ideoloji sadece ekonomi politığın bir uzantısıdır (Çetin, 2011: 23). Fakat Althusser devletin ideolojik aygıtları içinde gerçekleşen ideolojinin bazen onları aşan bir boyutta ortaya çıktığını belirtir. " Çünkü, eğer egemen sınıf ideolojisinin zorunlu olarak gerçekleşmesi gereken biçimi ve yönetilen sınıfın ideolojisinin zorunlu olarak hesaplanması ve karşı karşıya gelmesi gereken biçimi, devletin ideolojik aygıtların temsil ettiği doğruysa, o zaman ideolojiler, devletin ideolojik

aygıtlarında değil, fakat sınıf mücadelesine katılan toplumsal sınıflardan ve bu sınıflar arasındaki mücadeleden kaynaklanır ” (Althusser, 1991: 38) diyerek son noktada sınıfların mücadelesine vurgu yapar ve sınıf mücadelesinin gerekliliğini vurgular. Laclau’ya göre “Üretim tarzında ortaya çıkan mücadele, temel toplumsal sınıfları içerir ve bu sınıflar arası mücadeleyi yansıtır. Toplumsal formasyon düzeyinde ortaya çıkan popüler demokratik mücadele ise, toplumsal sınıflara ve bu sınıflar arasındaki antagonizmaya (uzlaşmaz zıtlık) dayanmaz; tersine, egemen blok ile halk arasındaki antagonizmaya dayandığı için, kendi içinde sınıfları kurmaz ve sınıfları içermez” (Laclau, 1985: 111). Laclau için sınıf mücadelesinin kaynağı üretim tarzı şeklinde belirlenir. Bunun dışında sınıf mücadelesi oluşmaz. Toplumsal formasyonda oluşan mücadele ise sınıfları içermeyip egemen güç ile halkın tamamı arasındaki mücadeledir. Dolayısıyla bu iki mücadelede meydana gelen çelişkiler birbirlerini temel almazlar ve kaynaklık etmezler. Fakat ekonomik yapıda meydana gelen çelişkiler en son noktada üst yapıyı belirleyecektir. Bu çerçevede ekonomik yapıda oluşan çelişki sınıfların üretim ilişkilerinin kaynakları üzerindeki egemenliğine ilişkin olurken, toplumsal formasyondaki çelişki egemen blok ile halk arasındaki siyasal ideolojik düzeyde bir egemenlik mücadelesidir. Bu bağlamda bir sınıf hem ekonomik yapıda diğer sınıflarla mücadele eder, hem de toplumsal formasyonda egemen güce karşı halk olarak mücadele verir. “Her sınıf ideolojik düzeyde hem sınıf olarak hem de halk olarak mücadele eder; daha doğrusu, kendi sınıfsal çıkarlarını halkın çıkarlarının tamamı gibi sunarak ideolojik söylemine uygunluk vermeye çalışır” (Laclau, 1985: 118).

Laclau ve Mouffe ayrıca solun demokrasiden kopartılmasını eleştirirler. Sosyalizmin demokratik devrimin içsel bir parçası olduğunu ve dışlanamayacağını ortaya koymuşlardır. Doğal olarak solun görevi demokrasiyi dışlamak olmamalıdır. Tam tersine çoğulcu ve radikal bir demokrasi çerçevesinde genişlemek olmalıdır (Laclau ve Mouffe, 1992: 35). Laclau bu genişlemenin demokratik devrim ile olabileceğini savunarak, solun hem komünist hem sosyal demokrat devletçilikten koparılacak özgürlükçü bir perspektifin kazandırılması gerekliliği vurgulanmıştır (Laclau, 1989: 27).

Poulantzas için üretim taşıyıcılarının ekonomik mücadelesinde sınıf mücadelesi olmayıp, sınıf mücadelesi için siyasal mücadele şarttır (Poulantzas, 1992: 35). Devletin sınıf mücadelesinde belirleyici ve özerk konumda olduğunu belirten Poulantzas için siyasal iktidarı ele geçirmek hedef olmalıdır. Devlet hem tüm çelişkilerin bir araya geldiği bir karmaşık yapı olduğu kadar, uzlaşma ve birlikteliğin de bir yapısıdır. Bu yüzden sınıfsal mücadelede sadece ekonomik yapıda var olmak yetmez, bunun politik yapıya da yansması gerekir.

Kapitalist devlet kapitalist bir toplumsal formasyonu oluştururken Poulantzas’a göre ekonomik, siyasal, ideolojik tüm düzeyleri birbirine eklemleyip sınıf mücadelesinin içeriğini ve yönünü kendi istediği gibi belirleyerek denetimini güçlendirir. Devlet sınıf mücadelesine kaynaklık ettiğinden doğrudan olmasa da dolaylı olarak tarihsel ve toplumsal dönüşümler ile devletin yapısal dönüşümü arasında bağıntı oluşur. Devlet kapitalist süreçte kolayca ele geçirilip kullanılmış basit bir araç olmamıştır. Bu yüzden sosyalizme geçişte de böyle basit ve yapay şekilde devlet ortadan kaldırılamaz. Özgürlükçü eşitlikçi bir sosyalizm için devletin geniş kapsamlı yapısal bir dönüşüme uğratılması gerekir (Aksoy, 1994: 199-200).

Balibar’a ise Marxizm’in öngörülerinin ve devrimci programının olduğu gibi hiçbir zaman ortaya çıkamayacağını belirtir. Çünkü sınıf mücadelesine konu olan koşullar artık kapitalizmin Marxizm’in ötesine geçmesiyle çoktan kalkmıştır. Dolayısıyla mevcut koşullar Marxizm’in olduğu gibi uygulanışının önüne geçer. Fakat Sovyet örneği, işçi hareketleri ve ulusal kurtuluş mücadelesindeki önemi ile Marxizm’in gelecek perspektifi belirlenmiştir. Milliyetçiliğin sınıf mücadelesinin yerini alarak burjuvazinin kendini yeniden konumlandırmasında bir araç olarak gören Balibar şu değerlendirmelerde bulunur” Milliyetçilik, popülist-otoriter biçimlerinde olduğu gibi liberal-demokrat biçimlerinde de, hem devlet planlamasıyla hem iktisadi bireycilikle, daha doğrusu ikisinin çeşitli birleşimleriyle tamamen bağdaşır görünmüştür. Milliyetçilik, özel ideolojilerle yaşam tarzlarını tek bir egemen ideolojide — kendini ezilen gruplara dayatmaya, iktisadi yasaların kopuş etkilerini siyasal olarak etkisizleştirmeye ve sürüp gitmeye muktedir bir ideolojide— birleştirmenin anahtarı olmuştur. O olmasaydı burjuvazi kendisini ne ekonomide ne de devlette oluşturabilirdi” (Balibar, 2000: 226). Dolayısıyla sınıf mücadelesinin tüm toplumsal pratikleri kapsayan fakat bu konuda tek olmayan belirleyici bir yapı olarak düşünülmelidir. Bu durum onu evrensel kılar ve tüm yapılarla bulunmasına yol açar. Balibar’a göre günümüzdeki durumun belirsizliği şudur: “ Milliyetçilik krizinin, aşırı milliyetçiliğe ve onun yaygın yeniden üretimine varmaması için, sınıf mücadelesi davasının, toplumsal

olanın temsili alanında kendi indirgenemez ötekisi olarak ortaya çıkması gerekir. Öyleyse sınıf ya da sınıf mücadelesi ideolojisinin, kendini hangi ad altında tanıtırta tanıtırsın, taklitten kurtularak özerkliğini kazanması gerekmektedir. Marxizm nereye gidiyor? Bütün içermeleriyle birlikte bu paradoksa karşı koymadığı sürece hiçbir yere” (Balibar, 2000: 226-227).

3. 7. Üçüncü Yol

İngiltere’de 1983 seçimlerinde İngiliz İşçi Partisi bir önceki seçime göre oylarını % 10 kaybetmiştir. Bu oy kaybı işçi partisini kendini yapılandırması için yeni arayışlara yönelmiştir. Bu yeni arayış sadece ne kapitalizmin ne de sosyalizmin penceresinden bakmalıydı. Nitekim İngiltere’de ‘Kültürel Çalışmalar’ ekibinin ve Stuart Hall’ın İngiliz sosyal demokrasisini tekrar yorumlayarak oluşturdukları çalışmalara verilen isim ‘Üçüncü Yol’ olmuştur (Dural, 2014: 283).

Üçüncü Yol ilk defa Amerikan demokratları tarafından ‘Yeni İlericilik’ olarak tanımlanmış daha sonra üçüncü yol olarak düzenlenmiştir. Kısmen demokratlardan etkilenecek fakat bunların oluşturduğu görüşle bağlarını kopararak İngiliz İşçi Partisi lideri Tony Blair Yeni İşçi Partisi’nden üçüncü bir yol geliştiricisi olarak bahsetmiştir. Washington’da Bill Clinton, Tony Blair, Gerhard Schröder, Wim Kok ve Massimo D’Alema’nın katıldığı bir konuşma düzenlenmiştir. Daha az ulusal ve merkezi yönetimle, yerele yönetimle açılmak kavramları kullanılmıştır. Bu toplantıdan sonra Blair ve Schröder “The Third Way – die Neu Mitte” (Üçüncü Yol) adında ortak bildiri yayınlamışlardır. Bu bildiri de kamu hizmetlerinin niteğinin iyileştirilip hükümetin denetlenmesi, serbest kişisel girişim için uygun koşulların yaratılması, teknolojik gelişmeler için esnek piyasa, şirketlerin genişlemesinin önünün açılması, bütçe açıklarının düşürülerek hükümetin borçlanma oranlarının önüne geçmek görüşleri yer almıştır (Giddens, 2001: 4-6).

Üçüncü yolun ABD, Almanya, İngiltere, Yeni Zelanda, İtalya gibi ülkelerde yeni orta, aktif merkez, radikal merkez, modernleştirilmiş sosyal demokrasi adları altında oluşturulmaya çalışıldığı görülmüştür. Bu projeler sosyalist veya post sosyalist bir yapı içermekten çok rekabet halindeki gelenekleri bir araya getirmeyi ve açık biçimde birbirleri ile çatışan fikir ve değerleri birbirleri ile bağdaştırmaya çalışan bir çabadır. Yeni bir ideolojiden çok çalışabilir sistem yaratmak ve seçmenlerin gönlünü tekrar kazanmaya dönük bir post-modern çabanın ürünü gibi gözükmektedir. Genel olarak üçüncü yol hem kapitalizme hem sosyalizme alternatif yaratma çabasıdır. Topluluk ve ahlaki inanca olan vurgu ile özellikle liberalizmin bencillik yapısını reddetmişlerdir. Sosyalizmin toplumla ilgili çatışma yerine uzlaşma üzerinde durmuşlardır. Geleneksel sosyalist geleneğin eşitliğe bağlılığın yerine sosyal içerilme ve kapsanma getirilmiştir. Böylece toplumun kendi ayakları üzerinde durması amaç olmuştur. Son olarak devletin ne ‘gece bekçisi’ ne de bir denge mekanizması olarak düşünüldüğü anlamlar yerine rekabet ve piyasa devleti olarak düzenlenmesi gerektiği savunulmuştur (Heywood, 2007: 183-187).

Türkiye’de ise üçüncü yolun İngiltere’deki İşçi Partisi’nin benzer politikalarını SHP-CHP ekseninde görmek mümkündür. Özellikle 90’ların başlarında liberalizmin yeterince oturtulmadığı, özelleştirmelerin istenen seviyede olmadığı, piyasa düzeninin uygun bir şekilde uygulanmadığı şeklinde Sol-Keynesyen bir bakış açısı ile eleştiriler getirilmiştir. Deniz Baykal’ın kurultay konuşması ve CHP’nin Genel Ekonomi isimli ön raporunda bahsedilenlerin hepsinin yeni olarak kavramlaştırılmasından başka bir yeniliği olmadığı görülmüştür. Nitekim hepsi Thatcher Dönemi İngiltere’sinin Yeni Sağ akımının tekrar edilmiş hali gibidir (Kozanoğlu, 1998)

SONUÇ

Avrupa solu diğer ideolojiler gibi kabuk değiştirerek günümüze kadar gelmiştir. Bu değişim büyük bir tarihi ideolojik mirasın üzerinde şekillenmiştir. J.J. Rousseau’nun özel mülkiyetin ortaya çıkışının özgürlükleri yok ettiği düşüncesini ilkel toplumların yaşam tarzından esinlenerek oluşturduğu anlaşılmaktadır. Özel mülkiyet konusu ütopyik sosyalistlerde de temel sorun olmuş, bunu aşabilmek için ise ütopyik sistemler tasarlamışlardır. Sosyalizmin kaynağını oluşturan bu görüşlere rağmen sol ideolojiye damgasını Karl Marx vurmuştur. Diyalektik materyalizm, yabancılaşma sorunu, artık değer, proletarya devrimi ve diktatörlüğü, sınıf savaşımı ve altyapı üstyapı ilişkilerini kapsayan Bilimsel Sosyalizmini oluşturmuştur. Hiç şüphe yok ki siyasal iktidarı ele geçirme yolunu göstermek bakımından pratik bir yol olarak devrimcilik ön plana çıkmıştır.

Marx'ın 1883'te ölümünden sonra onun fikirleri ışığında farklı karışık düşünceler ortaya çıkmıştır. Özellikle devrim noktasında genel bir ayrım ortaya çıktığı görülebilmektedir. Marx'ın görüşlerinin aksine işçi devrimi tarım toplumu olan Rusya'da gerçekleşti. Sovyet Devrimi'ni yapan Bolşevikler bunu şiddetli bir hükümet darbesi ile gerçekleştirdiler. Yaptıkları devrimin örnek olmasını ve diğer devrimlerin onu örnek almasını beklediler fakat Avrupa'da işçi sınıfı kazanımlarından ötürü şiddetli bir devrimin olma ihtimali pek kalmamıştır. Dolayısıyla bu noktada sistem yanlısı ve işçileri iktidara demokratik yollarla gelmesini savunun ve Marx'ın görüşlerinin reform geçirmesini savunan bir sosyal demokrasi ortaya çıkmıştır. Sovyetler Birliği'nin saldırgan politikaları ve hala şiddetli devrimi savunan taraf olması komünistlerde de bölünme yaşanmasına neden olmuştur. Avrupa komünistleri şiddetli bir devrim yerine kendilerini Gramsci üzerinden belirlemeye gitmişlerdir. Marxizm sadece ideolojik açıdan değişikliğe uğramamış Post Marxistler ve Eleştirel Teori Marx'ın boş bıraktığını düşündükleri kültürel alanı doldurmuşlardır. Üçüncü Yol ile sol ve sağdan ayrı bir sistem oluşturulma çabasına girildiği görülmüştür. Böylece sosyalizmin katı totaliterizmi yerine kapitalist piyasa ile sosyalist planlama arasında bir gelişme amaçlanmıştır.

Sonuç olarak Avrupa Solu çıkış noktası olan Marxizm'i Ortodoks yapısından farklı olarak benimseyerek, sürekli bir devrim halinde, evrim geçirerek gelişmiştir. Günümüzde siyasi partiler ve Avrupa Birliği bünyesinde oluşturulan siyasi gruplar bu kopuşa paralel olarak kendilerini konumlandırmışlardır. Avrupa Solunun bugün benimsediği değerler daha çok demokratik düzenin sosyalist açıdan düzenlenmesini öngören sosyal demokrasi bağlamında kendini üretmeye devam etmektedir. Fakat Avrupa Solu ürettiği politikalarla toplumsal sorunlara sağ bir bakış açısı ile yaklaşmaktadır. Dolayısıyla bu seçmenler açısından sol partilere güven tesisi bakımından sorun yaratmaktadır. Bu sorun seçimlerde aşırı sağ partilerin ve popülist partilerin güçlenmesine neden olmaktadır. Avrupa Solunun kendi tarihsel değerlerini ve dinamiklerini kendi içinde değerlendirerek politikalarına yön vermesi gerektiği ortadadır.

KAYNAKÇA

- Adorno, W. T. & Horkheimer, M. (2010). Aydınlanma Diyalektiği (Çev. Nihat Ülner Elif Öztarhan Karadoğan), Kabcacı Yayınları, İstanbul.
- Akbal, İ. (2018). "Siyasetin Temelleri: Klasik Kuramlar" (Ed. Orhan Gökçe), Siyaset Sosyolojisi, Çizgi Kitabevi, İstanbul.
- Aksoy, H. (1992). Marksizm'in Temel Kavramları, Sorun Yayınları, İstanbul.
- Aksoy, H. (1994). Devlet ve Demokrasi: Egemenlik-Hegemonya-İdeoloji, Yön Yayıncılık, İstanbul.
- Akşin, S. (1976). "Sorel" (Ed. Mete Tunçay), Sosyalist Siyasal Düşünüş Tarihi, Bilgi Yayınevi Ankara.
- Althusser, L. (1991). İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları (Çev. Yusuf Alp), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Altunoğlu, M. (2005). "Tarihsel- Toplumsal Dönüşüme Yönelik İki Farklı Tutum: Avrupa Solu ve CHP", Muhafazakar Düşünüş Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 4.
- Anderson, P. (1982). Batı'da Sol Düşünüş (Çev. Bülent Aksoy), Belge yayınları İstanbul.
- Arnhart, L. (2013). Platon'dan Rawls'a Siyasal Düşünüş Tarihi (Çev.A. Kemal Bayram), Adres Yayınları, Ankara.
- Balibar, E.&Wallerstein I. (2000). İrk, Ulus, Sınıf: Belirsiz Kimlikler (Çev. Nazlı Ökten), Metis Yayınları, İstanbul.
- Berlinguer, E.,Carillo, S. (1988). Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi (Ed. Errtuğrul Kürkcü), Cilt: 5, İletişim Yayınları, Ankara.
- Bernstein, A. (1992). Evrimsel Sosyalizm (Çev. B. Alkım Cerit, Evren Bülaycı), Kavram Yayınları, İstanbul.
- Bottomore, T. (2005). Marksist Düşünüş Sözlüğü (Çev. Mete Tunçay), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Cliff, T. (1968). Rosa Luxemburg (Çev. Yurdakul Fincancı), Anadolu Yayınları, Ankara.
- Crrary, j. (2010). Gözlemcinin Teknikleri (Çev. Elif Daldeniz), Metis Yayınları, İstanbul.

- Çaha, Ö. & Şahin B. (2013). "Fikir Biliminden Ütopyaya İdeoloji" (Ed. Ömer Çaha&Bican Şahin), Dünyada ve Türkiye'de Siyasal İdeolojiler, Orion Kitabevi, Ankara.
- Çam, E. (2011). Siyaset Bilimine Giriş, Der Yayınları, İstanbul.
- Çavdar, T. (2008). Türkiye'nin Demokrasi Tarihi: 1950'den Günümüze, İmge Kitabevi, İstanbul.
- Çetin, H. (2011). Çağdaş Siyasal Akımlar, Orion Kitabevi, Ankara.
- Çulhaoğlu, M. (1996). Tarih, Türkiye, Sosyalizm: Bir Mirasın Güncelliği, Doruk Yayınları, İstanbul.
- Debord, G. (1996). Gösteri Toplumu (Çev. Ayşen Ekmekçi ve Okşan Taşkent), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- DellaVolpe, G. (1991). Sosyalizm ve Özgürlük: Rousseau ve Marx ve Diğer Yazılar(Çev. Hasan Ataol), Belge Yayınları, İstanbul.
- Dilan, H. B. (1995). "Sosyal Demokrasi ve CHP", Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, İstanbul.
- Dural A. B. (2014). Çağdaş Siyasal İdeolojiler: Kuram-Yöntem-Güncel Yaklaşımlar, Paradigma Akademi, Edirne.
- Ebenstein, W. (1964). Today'sISN's: Socialim, Capitalism, CommunismandLibetanianism, PrenticeHallInc., New York.
- Eley, G. (2008). Demokrasiyi Kurmak: Avrupa Solunun Tarihi (Çev. A. Yiğit Güney), Doruk Yayınları, İstanbul.
- Engels, F. (1979). "Bilimsel ve Ütopik Sosyalizm" (Çev. Öner Ünalın), Seçme Yapıtlar, Cilt: 3, Sol Yayınları, Ankara.
- Evrin, A. (1976). "Kautsky"(Ed. Mete Tunçay), Sosyalist Siyasal Düşünüş Tarihi, Bilgi Yayınevi Ankara.
- Giddens, A. (2001). Üçüncü Yol ve Eleştirileri (Çev. Nihat Şad), Phoenix Yayınları, İstanbul.
- Göze, A. (2000). Siyasal Düşünceler ve Yönetimler, Beta Yayınevi, İstanbul.
- Gramsci, A. (2007). Hapishane Defterleri (Çev.AdnanCemgil), Belge Yayınları, İstanbul.
- Gramsci, A. (2014). İtalya'da İşçi Konseyleri Deneyimi (Çev.Yusuf Alp), Belge Yayınları, İstanbul.
- Heywood, A. (2007). Siyasi İdeolojiler, Bir Giriş (Çev: Özgür Tüfekçi), Adres Yayınları, Ankara.
- Hızır, N. (1976). "Lukaczs"(Ed. Mete Tunçay), Sosyalist Siyasal Düşünüş Tarihi, Bilgi Yayınevi Ankara.
- Horkheimer, M. (1990). Akıl Tutulması (Çev. Orhan Koçak), Metis Yayınları, İstanbul.
- Inwood, M. (1992). Hegel Dictionary, BlackwellPublishers, Massachusetts.
- Kapani, M. (2007). Siyaset Bilimine Giriş, Bilgi Yayınevi Ankara.
- Kazancı, M. (2006). "Althusser İdeoloji ve İdeoloji ile İlgili Son Söz", İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, Sayı: 24.
- Kozanoğlu, H. (1998). " Üçüncü Yol: Sosyal Demokrasi İçin Tek Yol mu, Son Yol mu?", Birikim Dergisi, Sayı: 113.(Erişim Tarihi: 07.11.2019) (<https://www.birikimdergisi.com/birikim-yazi/5243/ucuncu-yol-sosyal-demokrasi-icin-tek-yol-mu-son-yol-mu#.XcQs1FUzblU>)
- Laclau, E. (1985). İdeoloji ve Politika (Çev. Hüseyin Sarıca), Belge Yayınları, İstanbul.
- Laclau, E. (1989). "Sınıf Savaşı ve Sonrası"(Çev. Özkan Akdaoğan), Birikim Dergisi, Sayı: 5.
- Laclau, E. & Mouffe, C. (1992). "Amasız Fakatsız Marksizm" (Çev. Ahmet Kardam), TÜSTAV Marksizm ve Gelecek, Sayı:5.
- Jones, G. S. (1981). "Utopian Socialism Reconsidered" (Ed. Raphael Samuel), People's History And Socialist Theory, Routledge, London.
- Lacroix, j. (1951). Marxisme, Existentialisme, Personnalisme, Preses Universitaire de France, Paris.
- Lenin, V. İ. (1977). Ne Yapmalı (Çev. Muzaffer Ardos), Sol Yayınları, Ankara.
- Lenin, V. İ. (1989). Proleter Devrim ve döneK Kautsky (Çev. Sevim Özge), Başak Yayınları. Ankara.
- Lövy, M. (1999). Dünyayı Değiştirmek Üzere Karl Marx'tanWalter Benjamin'e Siyaset Felsefesi Denemeler (Çev.YavuzAlogan), Ayrıntı Yayınları İstanbul.
- Luxemburg, R. (1955). AusgeWahlteRedenundShriften, DietzVerlogPublish, Berlin.
- Luxemburg, R. (1951). Reform orRevolution, İndianNationalPublish, Bombay.

- Luxemburg, R. (1990). KİT Grevi, Partiler ve Sendikalar (Çev. Nedim Tuğlu), Z Yayınları, İstanbul.
- Marx, K. (1972). "Gotha Programının Eleştirisi" (Çev. M. Kargil), Seçme Yapıtlar, Sol Yayınları. Ankara.
- Marx, K. & Engels, F. (1976). Alman İdeolojisi (Çev. Sevim Belli), Sol Yayınları, Ankara.
- Marx, K. (1976). 1844 El Yazmaları (Çev. Kenan Somer), Sol Yayınları, Ankara.
- Marx, K. (1986). 1844 Felsefe Yazıları (Çev. Murat Belge), Verso Yayınları, İstanbul.
- Mclellan, D. (1999). İdeoloji (Çev. Ercüment Özkaya), Doruk Yayınları, İstanbul.
- Miller, D., Coleman, J.; Connolly, W.; Ryan, A. (1995). Blackwell'in Siyasal Düşünce Ansiklopedisi (Çev. Bülent Paker ve Nevzat Kıracı), Ümit Yayıncılık, Ankara.
- Molyneux, J. (1991). Marksizm ve Parti (Çev. Yavuz Alogan), Belge Yayınları, İstanbul.
- Oçak, Z. (2010). " İdeoloji Kavramına Marksist ve Post Marksist Yaklaşımlar: Karl Marx, Antonio Gramsci ve Louis Althusser", Adnan Menderes Üniversitesi Dördüncü Kuvvet Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 2.
- Okuyan, K. (2007). "Bir Meşruiyet Kavgası Ekim Devriminin Güncelliği", Gelenek Dergisi, Sayı 97.(Erişim Tarihi: 23.10.2019) (<https://gelenek.org/bir-mesruiyet-kavgasi-ekim-devriminin-guncelligi/>)
- Osmanoğlu, Ö. (2016). "Hegel'den Marcuse'e Yabancılaşma Olgusu", Üsküdar Üniversitesi sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 3.
- Özbudun, S.& Demirer, T. (2008). Yabancılaşma ve ..., Ütopya Yayınları, Ankara.
- Özdalga, H. (2001). Sosyal Demokrasinin Kuruluşu, İmge Yayınevi, Ankara.
- Özel, F. B. & Mummyakmaz, A. (2018). "MaxHorkheimer ve Theodor W. Adorno'da Modern İnsan ve Tüketim İdeolojisi", Akademik Hassasiyetler Dergisi, Cilt:5, Sayı: 10.
- Öztekin, A. (2014). Siyaset Bilimine Giriş, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- PES, (2019). Avrupa Sosyalistler Partisi (Erişim Tarihi: 28.10.2019) (<https://www.pes.eu/en/>)
- Portelli, H. (1990). Gramsci ve Tarihsel Blok (Çev. Kenan Somer), İletişim Yayınları İstanbul.
- Poulantzas, N. (1992). Siyasal İktidar ve Toplumsal Sınıflar (Çev. Şen Süer & L. Fevzi Topçuoğlu), Belge Yayınları, İstanbul.
- Robertson, D. (1986). Dictionary of Politics, PenguinBooks, London.
- Rousseau, J. J. (1988) Rousseau's political writings: Discourse on Inequality, Discourse on Political Economy, and On Social Contract (Ed. Alan Ritter), W. W. Norton & Company, New York.
- Rousseau, J. J. (2015) Toplum Sözleşmesi (Çev. Ali Alper), Oda Yayınları, İstanbul.
- Rousseau, J. J. (2016) Toplum Sözleşme veya Siyasal Hukukun Prensipleri (Çev. Cenap Karakaya), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Sabine, G. (2000). Yakınçağ Siyasal Düşünceler Tarihi (Çev. Özer Ozankaya), Cem Yayınevi, İstanbul.
- Sağlam, F. (1976). "Lassalle" (Ed. Mete Tunçay), Sosyalist Siyasal Düşünüş Tarihi, Bilgi Yayınevi Ankara.
- Sancar Üşür, S. (2008). İdeolojinin Serüveni Yanlış Bilinç ve Hegemonyadan Söyleme, İmge Yayınevi, Ankara.
- Sarıca, M. (1973). 100 Soruda Siyasi Düşünce Tarihi, Gerçek Yayınevi, İstanbul.
- Sav, S. (2001). "Kendi Gölgesinden Korkan Tarih Avrupa Komünizmi", Gelenek Dergisi, Sayı 67.(Erişim Tarihi: 23.10.2019) (<https://gelenek.org/kendi-golgesinden-korkan-tarih-avrupa-komunizmi/>)
- Savran, G. (1987). Sivil toplum ve Ötesi, Alan Yayıncılık, İstanbul.
- Silier, Y. (2011). "Marx ve Rousseau: Eşitsizlik ve Özgürlük", Doğu Batı: Düşünce Dergisi (Marx özel sayısı), Cilt. 55.
- Şenel, A. (1997). Siyasal Düşünceler Tarihi, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- Timur, T. (2006). Kavram Sözlüğü Söylem ve Gerçek, Özgür Üniversite, Ankara.
- Tok, N. (2014). "Siyasal İdeolojiler" (Ed. Halis Çetin), Siyaset Bilimi, Orion Kitabevi, Ankara.
- Türk, H. B. (2003). "İdeoloji" (Ed. Mümtaz'er Türköne), Siyaset, Lotus Yayınları, İstanbul.

- Wikizeroo, (2019). Avrupa Sosyalistler Partisi (Erişim Tarihi: 07.11.2019) (<https://www.wikizeroo.org/index.php?q=aHR0cHM6Ly90ci53aWtpcGVkaWEub3JnL3dpa2kvQXZydXBhX1Nvc3lhbGlzdGxlc9QYXJ0aXNp>).
- Yaylagül, L. (2010). Kitle İletişim Kuramları, Dipnot Yayınları, Ankara.